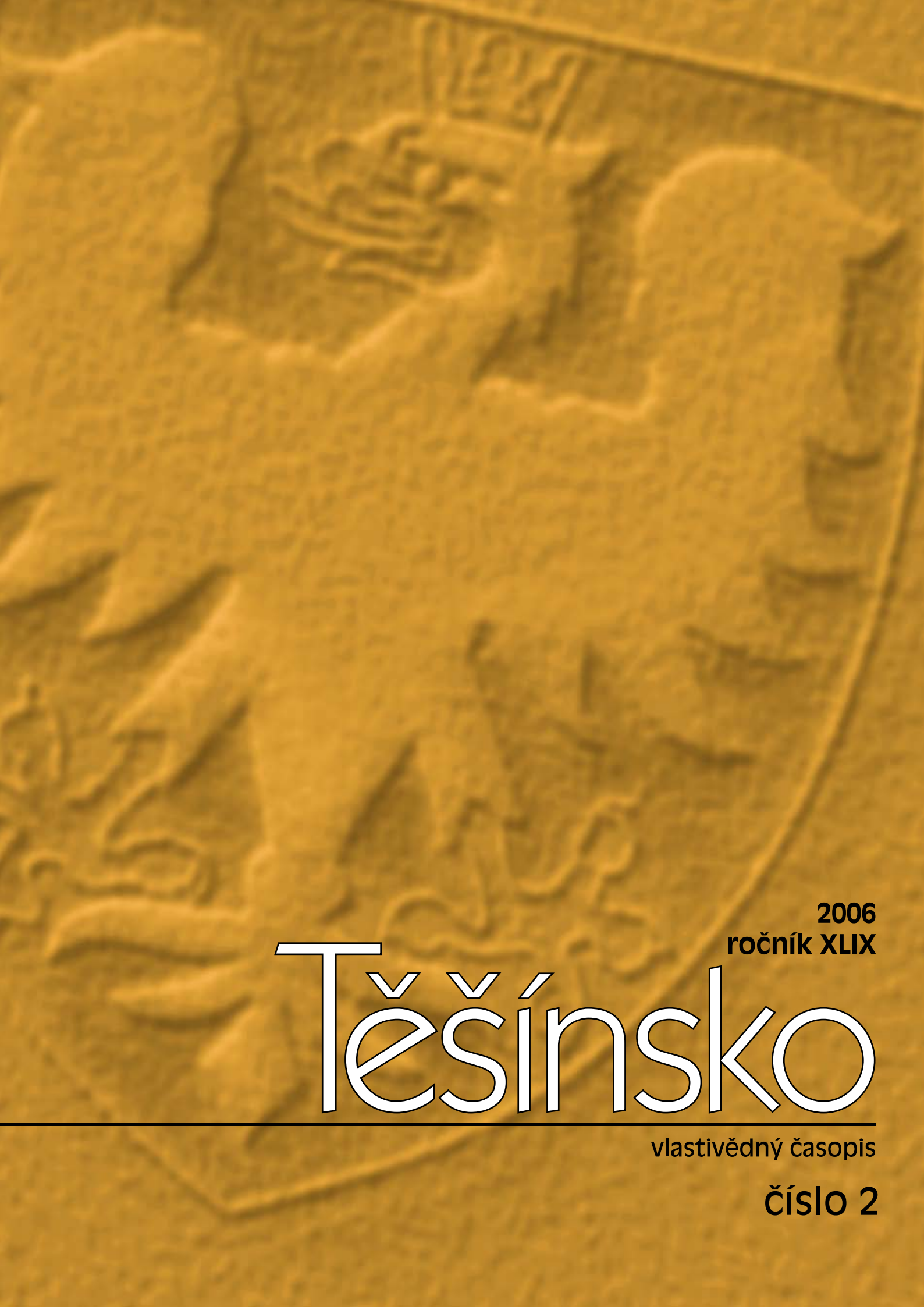

2006
ročník XLIX

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 2

Obsah

1	Konflikt ve Stríteži „tu neděli po Nanebevstúpení Pána Krista léta 1661“	David Pindur
7	Příčiny úmrtí obyvatel města Frýdku na základě matričních údajů (18. - 19. století)	Radek Lipovski
15	Činnost polských politických stran na československém Těšínsku v roce 1938 I. část	Ivo Baran
23	Těšínská kulturní výročí – Těšínské divadlo I. část	Zbyšek Ondřeka
26	Nejstarší pečeť města Bohumína	Karel Müller
27	Vlastnické vpisky ve starých knihách	Marta Častulíková
29	Mizející rostliny Těšínska Koukol polní (<i>Agrostemma githago</i> L.)	Miroslav Skarka
31	Doc. RNDr. Radim Prokop, CSc. osmdesátiletý - skutečnost nebo klam?	Miroslav Havrlant
32	Úprava rukopisu pro časopis Těšínsko	
33	Muzea Těšínska se představují Muzeum Beskidzkie im. Andrzeja Podżorskiego ve Visle	Marian Dembiniok

Vydává Muzeum Těšínska v Českém Těšíně
Adresa redakce: Muzeum Těšínska, 737 01 Český Těšín, Hlavní tř. 15
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223, E-mail: muzeum@muzeumct.cz
Odpovědný redaktor: dr. Zbyšek Ondřeka
Výkonný redaktor: doc. dr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemnice redakce: Vlasta Byrtusová
Redakční rada: dr. Karel Bogar, doc. dr. Mečislav Borák, CSc.,
Vlasta Byrtusová, doc. dr. Dan Gawrecki, CSc., doc. dr. Blažena Gracová, CSc.,
dr. Dušan Janák, Dr., prof. dr. Zdeněk Jirásek, CSc., dr. Jaromír Kalus,
dr. Jiřina Kábrtová, doc. dr. Irena Korbelářová, Dr., doc. dr. Pavel Kouřil, CSc.,
dr. Karel Müller, dr. Zbyšek Ondřeka, doc. dr. Radim Prokop, CSc.,
Jiřina Veselská, doc. dr. Rudolf Žáček, Dr.
Grafický návrh: Petr Tesař, UPGRADE CZ s.r.o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 22. 5. 2006
Vyšlo: 15. 8. 2006
Tisk: Kartis + Co s.r.o., Borovského 14/717, 734 01 Karviná-Ráj
Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí.
Za obsah článku zodpovídá autor.

Časopis lze zakoupit v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně, Hlavní tř. 15
nebo v jeho pobočkách ve Výstavní síni Musaion v Havířově, Dělnická 14,
v Památníku životické tragédie v Havířově-Životicích, ve Výstavní síni
Muzea Těšínska v Jablunkově, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karvině-
Fryštátě, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové, v Technickém muzeu
v Petřvaldě.
Rozšiřuje redakce, kde si lze také objednat (i telefonicky) předplatné nebo
jednotlivá čísla časopisu.
Vychází čtvrtletně, cena jednoho výtisku 40 Kč
celoroční předplatné 160 Kč a poštovné

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605
Evidenční číslo MK ČR: E 11319
Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě
č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992

Toto číslo vyšlo za finančního příspěvku Moravskoslezského kraje v rámci
Programu rozvoje muzejnictví v MS kraji.

Konflikt ve Stříteži

„tu neděli po Nanebevstúpení Pána Krista léta 1661“

David Pindur

Celá druhá polovina 17. století se na Těšínsku nesla až do vydání konvence v saském Altranštádtu roku 1707 ve znamení poměrně ostrého rekatolizačního kurzu.¹ Ve srovnání s Čechami a Moravou, kde rekatolizace zdárně proběhla relativně záhy po vydání Obnovených zřízení zemských, opožděný nástup otevřeného a radikálního návratu k předreformačním poměrům souvisel v těšínském knížectví až se smrtí posledního místního Piastovce. Tím byla kněžna Alžběta Lukrécie, tolerantní katolička, manželka knížete Gundakara z Lichtenštejna. Již za její vlády však došlo k postupnému upevnování katolických pozic a omezování celé řady výsad majoritní luterské církve, kterou doposud chránil jak Saský akord, tak i jisté ústupky vládního absolutismu v otázkách náboženských a politických svobod Slezska.² Výraznou oporou katolicismu na Těšínsku bylo již v druhé polovině 16. století rekatolizované nižší stavovské panství Frýdek s farnostmi Frýdek, Dobrá a Bruzovice.³ Dále se jednalo o některé farnosti (např. Čechovice), které však představovaly jen osamělé ostrůvky a protestantismus se zde neujal díky katolickým držitelům panství, pod něž tyto farnosti spadaly. K zásadnímu obratu v postupu rekatolizace Těšínska došlo po smrti Alžběty Lukrécie dne 19. května 1653. Její smrtí vymřel rod těšínských Piastovců a knížectví spadlo jako odumřelé léno pod Korunu českou. Přímým vlastníkem se jako český král stal císař Ferdinand III., který předal Těšínsko v léno svému synu Ferdinandu IV. a jeho nástupcům. Díky Vestfálskému míru získal císař možnost nutit ve svých dědičných zemích protestantské obyvatelstvo ke konverzi. Nesměl jim sice vyhrožovat vystěhováním z území, ale zbraní se mu, ve shodě se statuty krátce předtím v Nise konané synody vatislavské diecéze,⁴ stalo právo uzavřít veškeré nekatolické kostely a modlitebny. A právě tohoto práva Ferdinand III. využil v případě těšínského knížectví. Dne 24. prosince 1653 panovník v Řezně ustanovil náboženskou komisi, jejímž vedením byl pověřen fryštátský arcikněž, apoštolský misionář a těšínský biskupský komisař v jedné osobě – nekompromisní Dr. Václav Otík z Dobřan, který byl podpořen vydatnou ozbrojenou pomocí pod velením plukovníka Abraháma Steinkellera.⁵ Tato komise uzavřela ve dnech 20. března –

18. dubna roku 1654 v prostoru Těšínska celkem 49 luterských farních i filiálních kostelů a 1 kapli.⁶

Dne 23. března 1654 dospěla komise také na nevelké panství Střítež⁷ nedaleko Těšína, které bylo v držbě luterského rodu Mitrovských z Nemyšle. Zde stál v dominantní poloze na návrší zdaleka viditelný dřevěný farní kostel, sloužící do té doby bohoslužbám augšpurské konfese. Klíče od kostela i od sousední dřevěné fary musely být téhož dne předány komisi. Farnost Střítež byla s farním kostelem sv. Michaela archanděla a s filiálním kostelem Božího Těla v Gutech téhož roku začleněna do nově ustanoveného těšínského arcikněžství.⁸ Jelikož však v této době Těšínsko citelně postrádalo katolický klérus, který zde přicházel zejména z Polska, Moravy a jeho obdivuhodným zdrojem se stalo také frýdecké panství, byla střítežská farnost v souladu s dekrety tridentského koncilu přidělena do prozatímní administrace⁹ katolickému faráři v Ropici, posléze v Těrlicku.

Farní kostel ve Stříteži byl středověkého původu a je zmíněn v rejstříku svatopetrského haláře roku 1447.¹⁰ V průběhu 16. století zdejší dosavadní katolická farnost připadla luteránům. Roku 1566 byl ve Wittenberku pro Střítež ordinován jako luterský predikant těšínský rodák Šimon Schop a roku 1606 byl do této farnosti poslán predikant Josef Reithing.¹¹ Někdy počátkem 17. století koupil statek Střítež od Hedviky Kreutnerové z Rozenbachu rytíř Petr Mitrovský z Nemyšle, vyznáním luterán, zmíněný na tomto statku poprvé roku 1616.¹² Jeho nástupce Václav Mitrovský vedl v letech 1637 – 1638 spor s těšínským děkanem a farářem Gagatkovským o vidrkauf, který na této vsi založil roku 1483 její tehdejší držitel Ješek z Bukova. Ješek v něm odkázal těšínskému knížeti Kazimíru II. nároky na svých vsích, mezi nimi i Stříteží, po své smrti. Vymínil si však právo odkázat před smrtí 20 kop českých grošů na záduší těšínskému farnímu kostelu sv. Máří Magdalény.¹³ Gagatkovský pohnal Václava Mitrovského k těšínskému zemskému soudu, u kterého se domáhal peněz z této starobylé fundace. Mitrovský zarputile odmítal tyto peníze platit. Soud rozhodl v této kauze definitivně 25. listopadu roku 1638 v prospěch děkana. Václav Mitrovský a další držitelé střítežského statku byli povinni „knězi a panu

děkanovi těšínskému nynějšímu i budaucím po dvou hřivnách, každou hřivnu ve čtyřiceti osm groši a groš dvanácte haléři počítajíc na minci dobré každoročně o svatém Jiří z nadepsané vsi Tříteži vydávati“.¹⁴ Již zde je možno spatřovat zárodky jistého napětí mezi protestantskými Mitrovskými a katolickým klérem, které mělo vyústit v otevřený konflikt jedné květnové neděle roku 1661.

Pokusíme se nyní na základě kritického rozboru dochovaných pramenů rekonstruovat události „té neděle po Nanebevstúpení Pána Krista léta 1661“, tedy 26. května. Ve Stříteži měla být celebrována nedělní mše spojená s kázáním. Těrlický farář Jiří Baptista Orlík, pověřený dosavadní administrací střítežského benefícia, přijel dle výpovědi svědků se značným zpožděním, pravděpodobně v podnapilém stavu, a „doperv kázání k samému poledni začal“.¹⁵ Zde na scénu vstoupila Helena Judita Mitrovská z Nemyšle, rozená Sobková z Kornic, manželka držitele Stříteže¹⁶, vyznáním luteránka. Právě jí zemřela matka Justýna Dahmová, rozená Radecká.¹⁷ Paní Helena Judita Mitrovská chtěla podle staré zvyklosti, akceptované i luterskou liturgií, nechat nebožce matce zazvonit tzv. hranu na střítežském kostele. Blížilo se poledne a netrpělivá Helena Judita nemínila čekat na konec kázání faráře Orlíka. Obrátila se tedy na místního kostelníka Kubu Ciahotného¹⁸ s žádostí, aby již začal zvonit. Zde se výpovědi o následném konfliktu rozcházejí. Střítežští poddaní a očití svědci události Michal Biedrava, Jakub Kliniáš a Marie rozená Neugebauerová o celé věci vypovídali následovně: „Kterýžto kostelní (tj. Ciahotný – pozn. D. P.) přijdouce oznámil, že jich (tj. H. J. Mitrovskou – pozn. D. P.) výš podotknutý P. Orlík chce bít a nikoli jim zvoniti dopustiti nechce. Jakož i sám ten kněz Orlík, dojdúc paní na vsi, k ní promluvil: Proč zvoniti dá? Že jemu na to odpověděla těmi slovy: Proč bych zvoniti nedala, když má paní mateř umřela, jestliže co knězovi tomu, kterého J(eh)o milost pan hejtmán zemský skrz patent svůj na ten čas do Tříteža dosadil, od takového zvonění náležeti bude, že já chci se s ním pěkně spraviti“.¹⁹ Podle této verze se tedy začalo zvonit a paní Mitrovská byla ochotna zaplatit veškeré poplatky spojené s vyzváněním zemřelým.²⁰ Popuzený kněz Orlík, který právě dokončil nedělní homilii, ji dohnal nedaleko kostela a nechal si od šlechtičny luterského vyznání vše vysvětlit. Poté, co se mu nedostalo odpovědi dle jeho představ, „k paní Mitrovské tyto slova promluvil a ruků hrozil: Počkej, počkej švédovko a rebelantko, pojedem do pana děkana na tě žalovati! Šedší na faru třítežskou, budúc rozhněvaný a truňkem podnapojený“.²¹ Tolik verze

očitých svědků a místních farníků. Je otázkou, nakolik byla jejich výpověď objektivní. Šlo přece o poddané Mitrovských a navíc takto vypovídali s tříletým odstupem.

Nyní dejme prostor faráři Orlíkovi, žalobci, a jeho líčení celé události, tak jak je nám zaznamenala akta těšínského zemského soudu již v září 1661, tedy několik měsíců po májovém konfliktu. Dle jeho slov: „...paní materiji své mocně zvoniti dala i s pomocníky svými, kněz kdy tak toho zbraňoval, obrazy i nenáležitými slovy ublížený a okrvavený jest, čehož slušně činiti neměla...“. V tomtéž dokumentu z 23. září 1661 těšínský zemský hejtmán Kašpar Borek z Tvorkova a Roztropic, jakožto zástupce císaře – dědičného těšínského knížete, a zemský soud vynesl rozsudek nad obžalovanou paní Helenou Juditou, neboť se „dostatečně žalobní strana prokázala“.²² Zvítězil tedy farář, který střítežskou držitelku, patrně skutečně po poradě s těšínským děkanem Janem Adamem Fritschem, pohnal před zemský soud. K půhonu měl tudíž důvod i podpůrné argumenty, díky kterým pak ve sporu zvítězil. Orlíkovi pomohl i jím předložený dokument vystavený těšínským zemským hejtmánem roku 1654, podle nějž měl imunitu a kolátoři těrlické farnosti nad ním museli držet ochrannou ruku.²³

Naskytá se tedy otázka: co přesně se odehrálo ve Stříteži v poledním čase 26. května roku 1661? Zcela jednoznačně došlo k vyzvánění na kostelní zvony za zemřelou Justýnu Dahmovou. Farář, zřejmě neinformován, byl touto skutečností popuzen. Jeho prudká reakce byla podpořena jednak skutečností, že se zvoní bez jeho svolení za protestantku, a jistou roli zde sehrála jeho předchozí konzumace alkoholu. Posledně jmenovaný fakt by vysvětloval také jeho pozdní příchod do Stříteže a neobvykle pozdní začátek kázání. O této homilii se svědci vyslovili, že ji začal teprve před polednem, tudíž v době, na kterou zde nebyli běžně zvyklí. Další spád události je velmi těžké zhodnotit a dobrat se k jednoznačnému závěru. Oficiální farářovo stanovisko znělo, že se snažil osobně zabránit přístupu sluhů paní Mitrovské do zvonice a že byl při tom slovně i fyzicky napaden a „okrvaven“. Výpovědi poddaných zase tvrdí, že Jiří Baptista Orlík se chystal k fyzickému ataku na Juditu Helenu, avšak zůstal pouze u slovních invektiv a posléze se odebral na faru. Pravda, dnes již stěží zjištělná, bude zřejmě někde na pomezí obou výpovědí. V prospěch paní Mitrovské hovoří svědectví Erazima Gureckého z Kornic, který 16. června 1662 přednesl v Těšíně ústní i písemnou výpověď. Dle ní Helena Judita „v žádnou rozepři s tím panem farářem těrlickým dáti se nechtěla, že poněvadž jí on slovy

nenáležitými ublížil“.²⁴ Naopak v neprospěch těrlického faráře Orlíka svědčí také hodnocení jeho osoby opolským arcijáhmem Stephetiem ve vizitačních protokolech opolského arcijáhenství z roku 1679. Vizitátor poznamenal, že P. Orlík se sice velmi zasloužil o práva katolické církve, avšak že dříve měl jako kněz na svědomí několik deliktů, za něž byl i pokutován. Ve stáří se však polepšil a stranil se veškerého společenského dění.²⁵ Co je míněno oněmi blíže nespecifikovanými delikty? Jednalo se o sklony k agresivitě, alkoholismu či o něco zcela jiného? Zde se však naše vyprávění dostává na příliš tenký led hladiny hypotéz a dohadů a bude tedy na místě vrátit se zpět k obsahu dochovaných písemných pramenů.

Zemský soud knížectví těšínského rozhodl v září 1661 následujícím způsobem. Paní Helena Judita Mitrovská z Nemyšle a na Stříteži byla shledána vinnou. Dle verdiktu soudu měla veřejně odprosit faráře Orlíka a za vše se mu omluvit. Do finančního jmění farního kostela ve Stříteži musela podle výsady císaře Leopolda I. odevzdat pokutu, za každý puls zvonění po jednom bílém groši. Těšínské komoře byla donucena odevzdat čtyřicet hřiven stříbra, dvacet hřiven žalující straně a deset hřiven střítežskému kostelu. Finanční pokuta měla být splacena do tří měsíců, tedy nejpozději do konce roku 1661. Kromě toho musela obžalovaná a ponížená šlechtice „dvě neděle v arestu ve svém lozumentu v městě Těšíně zůstávati“.²⁶ Jednalo se tedy o poměrně tvrdý a velmi vysoký postih, zvláště vezmeme-li v úvahu, že bezprostřední příčinou konfliktu byly základní křesťanské pohnutky, jako je vyzvánění za spásu duše zesnulé matky.

Ačkoliv již následujícího roku prodal manžel hrdinky našeho příběhu Karel Mitrovský

z Nemyšle statek Střítež Gottfriedovi z Logau a Altendorfu,²⁷ spor se přesunul do další vleklé fáze. Hluboce ponížená šlechtická čest paní Heleny Judity se nemínila vzdát boje za svou rehabilitaci. Farář Orlíkovi byl na přítěž fakt, že si před několika lety soukromě zakoupil nějakou usedlost v Těrlicku²⁸ a byl z tohoto důvodu pohnatelný před zemský soud. Této skutečnosti paní Helena Judita obratně využila a obnovila proces. V první polovině roku 1662 se obrátila se svou žalobou přímo na apelační soud v Praze, který ji však obratem zaslal těšínskému zemskému hejtmanu, který celý spor odložil. Mitrovská se nevzdávala. V dalších letech vypořádali u těšínského zemského soudu výše zmínění svědci z řad poddaných i šlechty, jejich výpovědi soud pečlivě zaznamenával a vše neustále sledoval také pražský apelační soud.

K závěrečnému vyústění trapné kauzy došlo s největší pravděpodobností koncem roku 1665. Již počátkem roku docházela farář Orlíkovi energie pro jeho zainteresovanost na řešení další fáze sporu. Přímou to vyplývá z jeho obsáhlého dopisu zemskému hejtmanu Kašparu Borkovi z Tvorkova a Roztropic z ledna 1665. V psaní si mj. postěžoval na skutečnost, že Mitrovská vede svou veškerou žalobu v němčině, „*vědauc dobře o tom, že já (ani ona sama) žádní Němci nejsme, nicméně v německém jazyku apeluje*“.²⁹ Trpělivost farářů došla v listopadu, kdy zemský soud téměř plačtivým tónem žádal o převedení celého sporu k církevnímu soudu a odvolával se jako duchovní na kanonické právo, do jehož kompetence spadl. Dále si stěžoval na neudržitelnost situace, kdy se musel často dostavovat k soudním přelíčením, která jej „*nepotřebně do škod a útrat v zameškání hospodářství, tak mnohokrát sem do Těšína přijíždějícího, přivodila*

Krajina u Stříteže
foto Jan Byrtus

a přivodí“.³⁰ Dokument znamenal předstupu k vítězství původně obžalované, nyní žalobkyně. V té době podala paní Mitrovská zemskému soudu podobný seznam finančních škod a výloh spojených s vedením kauzy. Tento pramen, jehož text je celý uveden v příloze za touto statí, je vzácným dokumentem k výši tehdejších poplatků spojených se soudními výdaji.

Z listopadu 1665 se dochovaly poslední písemné prameny vztahující se k původně nepříteli významnému konfliktu, který se odehrál ve Stříteži „tu neděli po Nanebevstúpení Pána Krista léta 1661“. Banální záležitost časem přerostla do neúnosných rozměrů. Nevíme, zda byl nakonec skutečně přenechán k vyřešení církevnímu soudu, neboť jak ve Státním archivu v Těšíně, tak v Arcidiecézním archivu ve Vratislavi ke sporu nenacházíme žádné další prameny.³¹ Přesto nám jedno májové nedělní nedorozumění pomohlo detailně nahlédnout

do složitého období rekatolizace Těšínska, doby horlivých katolických kněží, hájících za podpory Habsburků a vřatislavských biskupů nově nabyté církevní pozice a protestantské šlechty, hájící úzkostlivě svá práva světské vrchnosti a především čest modré krve. Těrlický farář Jiří Baptista Orlík však patrně nedošel kýženého klidu. Dr. František Sláma uvedl ve svých Dějinách Těšínska ještě dva případy, v nichž figuruje P. Orlík jako oběť protestantské šlechty.³² Zemřel v Těrlicku pravděpodobně na podzim roku 1681, protože podle záznamů nejstarší matriky těrlické farnosti v prosinci téhož roku zde působil již nový farář Jindřich Samuel Wolf z Března, frýdecký rodák.³³

Návrsí s nynějším pozdně barokním kostelem z roku 1806 ve Stříteži tak i nadále zůstává mlčenlivým dějištěm události, jejíž skutečný průběh se, stejně jako definitivní právní rozuzlení, již patrně nedozvíme.

Příloha č. 1

Jeho ř(ímské) cís(ařské) též uher(ské) a české král(ovské) M(ilo)sti radě a nařízenému hejtmanu dědičného knížectví těšínského, vysoce urozenému panu panu Kašparovi Borkovi z Tvorkova a Roztropic, svobodnému pánu na Hradišti a Ropici dědičnému, unížená žádost. Praes. 16 Februarii 1665

Vysoce urozený pane, pane hejtmane zemský knížectví těšínského!

Primo. Tanauc za citatii slav(ného) auřadu dne 12. tohoto měsíce Januarii před V(aší) M(ilos)ti a připoslechnauce se s velkú bolestí od jiných mně vykládaných obsažností toho, od vysoce vznešené appellatie z hradu pražského za příčinú urozené paní Judity Mitrovské, roz. Sobkové (titul), týkajíc se appellatie její, od tej přideržaných privátních rokách v residentí Vaší M(ilos)ti mezi mnau a nadepsanú paní strany indespectírování mně a učiněnej moci, qualtu a pejchu, kostelu třítežskému zvoněním o svéj újmě i mně duchovního člověka okervavení s pomocníky svými, dne 23 Novembris roku 1661 vyšlej vejповědi v německém jazyku příšlého a mně přečteného rescriptu, lítostivě já, ubohý farář, se vynadiviti nemohu, že táž paní Mitrovská tak nepořádně a právě leda jako ohlásice se svau appellatii ji až dosavad nekonala, tol(i)ko nějaké aumyslné spisy, obzvláště proti Appellatornímu právu se spisovati opovažuje.

A to nejperv, že vědauc ona dobře o tom, že já (ani ona sama) žádní Němci nejsme, nicméně v německém jazyku appellíruje a kdy se vzhledne do Instructi Appellatii per expressum to spatří, že takovau řečí, jakú by obžalovaný, to jest jak já nyní budauce, appellant mohl své věci konati a jí umělý byl, v takovej appellirovati se má, ona pak contrarium činice, vše na mé horší a z příčin tych, které se následovně oznámí, to před se bere.

Za druhej. Po vyšlej, vejš nadepsanej dne 23 Novembris 1661 roku mezi námi vejповědi od Vaší Mil(osti) jakžto a Judice a quo resultatorios dosáhnauce skerzeva což, co při appellatii obderžeti pochybujiće, tehdy dvau lístkúv pro bezpečnějši se chopila, jednoho appellující k slavnému tribunálu a druhého mne o tož samé, v čem se ku appellatii utíká. Poněvadž to také probírovati chtěla, že bych ji na poctivosti něco slávy, k čemuž se já nikoli(v) neznám, první instantii svými svědkami, kteří complices causae, napomáhajíc mne šarpati i bítí, proto vyzdvihnauté byly, ublížiti měl, také k saudu zemskému knížectví zdejšího těšínského opovrhnauce mě, forum jí dobře povědomo, zapohlala. Co však práva, ano i samé zřízení zemské knížectví těšínského na listu 13 art(ikul) 34,³⁴ na jednom právě věc začatú neskončivše k druhému právu poháněti nedopauščí a zbraňuje.

Tertio. Majíc táž paní proces svůj appellatorní aneb gravaminum dedectionem formírovati, smýšlela sobě zase jakési svědky producírovati, kteří post latam Sententiam primae Instantiae deper sua bráti k jakési subtilnosti se teperva namýšlela a jich publicírované míti chtěla. Čeho ale

nedopauščeji se za žádných novotivostí pendente appellatione, také ji nic nového před se bráti sem dopaustiti nemohel, jakož i Va(ší) M(ilo)sti tau věc neslušnou býti vidauc, jí, paní appellatku v té víře o vynaučení k slav(nému) tribunálu per Decretum de dato 16 Octobris 1662 roku se pokazovati ráčili, nicméně však i v tom ona, ostále se zachovajíce a nedbajíce, aby jí to melčením opomenuto bylo, od datum toho 16 Octobris tomu dobře býti do dnešního dne dala, až kdy (j)sem já zase o pokutu a dostiučinění Sententii primae Instantiae se ohlásil, vires zeassimirovati zase a toliko pro forma počala.

Quarto. A co nejvíc, při stanauti na 12 den tohoto měsíce Januarii obě strany před auřad Vaší M(ilo)sti citírovaný budauc, co by se sama k tomu přičiniti byla měla, aby spíše již věc ku konci pořádně, jak náleží, přivéstí byla mohla, to vše zase k protahům a nižádném žádaíce opět odkladu činí. Kterýchžto příčin snadný důmysl, že její hnaní ku vrchnímu právu mdlé jest, neb kdyby byla sebau jistá, nikdy by nebyla takových auskokův vymýšlela, ale directe processu ordinario et confecto byla by mohla ta appellatio k svému konci v tych třech letech přijíti, i to, co nyní při vznešenej appellatii obdržela, hned zpočátku také toho dojítí mohla, než že sama u sebe vinu býti a trestání hodná se uznává, pořádného pořádku se jí nechťelo, aby potomně věc tím paterněji na světlo nepřišla, proto den ode dne, čas od času odklady vymýšlí.

Poněvadž tedy milostivý pane od tak drahně časův a výše třech let tůž appellatii nerčili ku konci, ale ani k nijakému začátku ješče nepřivedla, tu pak v tom dlůhém čase ne jedny ale trojnásobní fatalia prošly, sententia pak ta, která od V(aší) M(ilo)sti a jiných vzácných k tomu, od nekatolické religie na větším díle J(eho) M(ilo)sti pánův oficírův a saudcův zemských, i některých katolických osob, nepochybně proto, aby co podezřalosti se v čem nestalo dožádaných, spravedlivě vynajdena a vyhlášena, proti její opsané auskoky zaumyslně in rem iudicia tam aneb do svej podstaty vešla, kterežto zase nikoli nespůščeji žádám a v níženosti, že nad ní Manum tenuírovati, mně ubohého faráře od teže paní vysoce z tej luterské, která proti mně, katolickému knězi má nelásky a nepříznežte protegirovati a k takovým škodám odterhování mně od duchovního povolání mého, kterých já nikoli opůščeti, jakžto křtův i jiných Sacramentův, a sám se dostavěti tolikráte, k tomu starosti člověk zešli pokoje naději, než-li jakého saudu, nerozumějíce takovým právním věcem, ani přitele jakého k tomu dostati nemohauce, když okrom toho žádných u nás, kteří by tomu rozuměli není, žádostivý budauc mně více turbírovati dopuščeti neračte. Při čemž protestando se declaríruji, že já do žádných více odpovídání ani stávání před auřad Va(ší) M(ilo)sti aneb saud zemský majíc své forum, při kterém jednomu každému práv býti povinen jsem, pro své duchovní povinnosti, jež více dávati nemohau a do mej duchovnej vrchnosti ex nunc se v té příčině o zaujití se mej velkej křivdy a nevinu utíkám.

Jsem tehdy ku Va(ší) M(ilo)sti tej celej naděje, že v tom pro mů nezpůsobnost omluvena budau a táž paní, aby de toto Sententii dosti činila, od tej pak nepříznež a nelásky popřestala, vynaučena bude, která na nic jiného se nefundíruje, toliko vidauc mně starce, již že kdybych z toho světa s(e)jítí měl, ona tak všeho tím prostředkem sproščena býti a se zlostíti mohla a s tím oddávajíce se auřadové Dexteritai o recognitii obyčejnou na tuto mau protestatii v níženosti žádám, že já za V. M(ilos)ti dobré zdraví a šťastné panování na mých nehodných modlitbách každého času prositi se opovážuji zůstávám.

Za Va(ší) M(ilo)stí unížený Boha kněz Jerzy Baptista Orlík, farář těrlický m. p.³⁵

Příloha č. 2

Poznamenání škod a útrat, do kterých mne dvojíctíhodný kněz a pan Jiřík Baptista Orlík, farář těrlický, strany ublížení mně na dobré cti a slávě mej, musejíc k němu pořádkem práva přikročiti, až posavad přivozuje.

Předně od napsání půhonu dáno 9 gr.

Item od vepsání půhonu do knihy zemské 4 gr.

Půhončímu s tím půhonem do Těrlicka poslanému 2 gr.

Dadůc těch svědkův přeslyšeti z Tříteže, dáno jim za strave 6 gr.

Pánům úředníkům menšího práva dáno náležitosti od těch svědkův 12 gr.

A přitom dadůce jim oběd i čelindi utraceno 1 tol. 18 gr.

Ovsa dvě měřice i za seno 9 gr.

Přijíždějíc z Opavy tu do města Těšína k termínu slavného saudu zemského, totiž osm mil rozdílně, jakžto v tom běžícím roku k termínu s(va)t(o)dušnímu, kdež slavný saud zemský do 15. dne Junii odložený, utracený v cestě sem i tam, i tu v městě s čeládku a s koněmi 12 tol. 18 gr.

Latus 15 tol. 6 gr.

Item přijdúc zase k tomuž odloženému termínu a deržanému slavnému saudu zemskému z Opavy tu do města Těšína a očekávajíc na ten půhon, od pondělí do štvrtku utraceno v cestě s koňmi a s čeládku i v městě 15 tol.

Item nyní k tomu termínu s(va)tokateřinskému znovu přijedúc a očekávajíc na tůž zprávu, protráveno 12 tol.

Panu příteli od vedení pře dáno Discretie

Latus 27 tol.

Suma toho všeho činí 42 tol. 6 gr.

Tomu na svědomí jsem k tomu poznamenání škod a útrat sekret svůj přitisknula a jméno své rukou vlastní podepsala. Jehož datum v městě Těšíně dne 26 Novembris A(nn)o 1665.

*Helena Judita Mitrovská, rozená Sobkovna z Kornic, m. p.*³⁶

POZNÁMKY

- 1 Korbelařová, Irena – Šmerda, Milan – Žáček, Rudolf: Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství (na příkladu Těšínska). Opava 2002, s. 231 – 267; Šmerda, Milan: Protireformace a národnostní vývoj Horního Slezska. Slezský sborník 56, 1958, s. 98 – 108. K obecným otázkám náboženské tolerance v pobělohorském období viz Sousedík, Stanislav: Idea tolerance v údobí tzv. temna. In: Problém tolerance v dějinách a perspektivě. Praha 1995, s. 86 – 93.
- 2 Této problematice se věnoval nejnověji Šmerda, Milan: Kněžna Alžběta Lukrécie a protireformace na Těšínsku (1625 – 1653). Těšínsko, 2004, č. 4, s. 1 – 10; 2005, č. 1, s. 1 – 7. Zde viz také odkazy na další prameny a literaturu.
- 3 Podrobněji viz Pindur, David: Historický a správní vývoj katolické církve na Frýdecku v raném novověku. Studia Comeniana et historica 35, 2005, č. 73 – 74, s. 55 – 66.
- 4 Kompletní statuta této synody viz Národní archiv v Praze, fond Česká dvorská kancelář, inv. č. 683, sign. IV B 58, č. k. 365.
- 5 Opis císařského reskriptu viz Książnica Cieszyńska, Czytelnia zbiorów specjalnych (dále jen KCC), fond Akta Parafii św. Marii Magdaleny w Cieszyńie (dále jen AParC), sign. 1, pag. 2; sign. 95. Z literatury srov. Pindur, David: c. d., s. 59–60.
- 6 Biermann, Bogumił: Historia wiary ewangelickiej w Śląsku ausryackim. Cieszyn, 1859, s. 32; Karzel, Othmar: Die Reformation in Oberschlesien. Würzburg 1979, s. 177 – 204; Londzin, Józef: Kościoły drewniane na Śląsku Cieszyńskim. Cieszyn 1932, s. 379; Sláma, František: Dějiny Těšínska. Praha 1889, s. 178 – 179.
- 7 Obec se až do roku 1925 jmenovala oficiálně Třítěž, v této podobě vystupuje také v písemných pramenech, které byly použity pro tento článek. K názvům obce viz Badura, Vladislav: Z minulosti a přítomnosti obce Střítež, okres Frýdek – Místek. Těšínsko, 1975, č. 4, s. 20; Téma, Bedřich: Původ jména Střítež. Těšínsko, 1968, č. 2 – 3, s. 16 – 17; týž: Zeměpisná jména ve Stříteži. In: Studie o Těšínsku 4, Český Těšín 1976, s. 530 – 534.
- 8 Těšínské arcikněžství bylo ustanoveno vratislavským biskupem Karlem Ferdinandem Vasou dne 15. října 1654 v Ratiboři. Do okrsku tohoto arcikněžství náležely farnosti: Strumeň, Dubovec, Holešov, Ustroň (neobsazená), Jablunkov, Vendryně, Horní Lištná, Puncov, Těrlicko, Ropice, Střítež (neobsazená), Hnojník (neobsazená), Skočov a Těšín. KCC, fond AParC, sign. 1, pag. 204 – 205.
- 9 Sarpus, Paulus Venetus: Historia Concilii Tridentini. Lipsae 1699, s. 183 až 184.
- 10 Markgraf, Heinrich: Die Rechnung über den Peterspfennig in Archidiakonat Oppeln 1447. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 27, 1893, s. 370; Bakala, Jaroslav: Osídlení Frýdecka a Jablunkovska v období vrcholného feudalismu. Frýdek – Místek 1982, s. 150, Londzin, Józef: c. d., s. 379.
- 11 Karzel, Othmar: c. d., s. 191.
- 12 Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszyńie (dále jen APC), fond Komora Cieszyńska (dále jen KC), sign. 2016, pag. 1. Srov. Žáček, Rudolf: Pobeskydí od husitství do Bílé hory. Frýdek – Místek 1986, s. 80. Nelze souhlasit s názorem V. Badury, který uvádí, že Petr Mitrovský koupil panství až roku 1625. Tento omyl převzal z Hosákova místopisu. Viz Badura, Vladislav: c. d., s. 20; Hosák, Ladislav: Historický místopis země moravsko-slezské. Praha 2004, s. 893. Pilnáček uvádí jako rok kupu Stříteže Mitrovským letopočet 1605. Viz Pilnáček, Josef: Rody starého Slezska I. Brno 1991, s. 80. V roce 1625 byl Petr Mitrovský ustanoven dosavadním správcem statku Hnojník jako poručník sirotka po zesnulém hnojnickém držiteli Kašparu Marklovském ze Žebrače. APC, fond KC, sign. 259, pag. 87 – 89.
- 13 Originál listiny z 27. července 1483 viz APC, fond Zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych, sign. 31. Srov. Němec, Emerich (ed.): Listinář Těšínska. Codex diplomaticus ducatus Tesinensis 2. Český Těšín 1960, s. 57 – 58, č. 298; týž: Katalog listin k dějinám Těšínska ze Státního archivu v Cieszyńe 1388 – 1783. Český Těšín 1958, č. 28.
- 14 APC, fond KC, sign. 2016, pag. 3 – 4.
- 15 APC, fond KC, sign. 260, pag. 418.
- 16 Jejím choťem byl Karel Mitrovský z Nemyšle, který je na Stříteži zmíněn již k roku 1650. Sňatek se konal roku 1648. Viz Hosák, Ladislav: c. d., s. 893; Pilnáček, Josef: c. d., s. 80.
- 17 APC, fond KC, sign. 260, pag. 422. Justýna Dahmová, rozená Radecká, byla již roku 1638 vdovou po Jindřichu Sobkovi z Kornic na Blahoticích. Jako potomek z tohoto manželství je kromě Heleny Judity, hrdinky našeho příběhu, znám také David Jindřich Sobek z Kornic. Viz APC, fond KC, sign. 259, pag. 244 – 245.
- 18 V orig. „Ziahotný“. Viz APC, fond KC, sign. 260, pag. 418.
- 19 Svědci byli vyslýcháni v Těšíně 27. května 1664 nařízenými soudci menšího zemského práva knížectví Janem starším Gočálkovským z Gočálkovic a Mikulášem Gureckým z Kornic. APC, fond KC, sign. 260, pag. 418.
- 20 Podle stolové taxy vydané vrchním úřadem ve Vratislavi roku 1662 a závazné i pro Těšínsko se mělo platit od každého pohřebního vyzvánění 1 groš od každého pulsu v prospěch příslušného kostela. Jednalo se o novelu staršího nařízení císaře Ferdinanda III. z roku 1654. APC, fond KC, sign. 1389, pag. 8. Srov. Grobelný, Andělín: Tři dokumenty pro Těšínsko z let 1653, 1662 a 1673. Těšínsko, 1973, č. 3, s. 24; Panic, Idzi – Machej, Anna (ed.): Wybór źródeł do dziejów społeczno – gospodarczych i religijnych Śląska Cieszyńskiego. Acta Historica Silesiae Superioris X, Cieszyn 2002, s. 70.

- 21 APC, fond KC, sign. 260, pag. 418.
- 22 Tamtéž, pag. 442 – 443. Opis viz také KCC, fond AParC, sign. 1, pag. 61 – 62.
- 23 „...pánům collatorum fary těrlické z úřadu mého dostatečně poračují, aby okazatelně toho patentu dvojíctihodného kněze Jiřího Baptistu Orlika, kdy tak jeho za nařízením od pánů komisařů jeho osvědčené kněžské Milosti pana biskupa vřatislavského do tohoto kněžství vyslaných, velebný pan děkan do vejš jmenovaných far a kostelův uvozovati bude, poslušně náležitě a uctivě přijali a jemu k vychování jeho, to vše, co od starodávna farářům předešlým dáváno bylo, bez všelijaké odpornosti, tolkež odvozovati, při poddaných svých přístně a skutečně nařídili, a sami jeden každý, pokud se povinen tím způsobem se zachovávaj oddávali a přitom také vejš jmenovaného kněze faráře od všelijakých budoucně nastálých nebezpečností a despectův pod uvarováním Nejmilostivější jeho císařské a křálovské Mi(lo)sti a své vlastní škody hájili a chránili...“. Dokument byl vystaven v Těšíně 25. března 1654 a byl adresován „pánům collatorům fary těrlické i jiným mutatis mutandis“. Viz APC, fond KC, sign. 260, pag. 414 – 415.
- 24 Tamtéž, pag. 422.
- 25 „Ad has ecclesias investitus est legitime reverendus Georgius Orlik, vir in propugnandis iuribus parochialibus strenuus, et licet olim ob delicta iuventutis, uti notatus, ita sufficienter mulctatus et officiose punitus fuerit, nunc tamen ipsis vitiis decrepitem senem fugientibus penitus correctus esse videtur, nisi quod cremato, quod sibi plurimum conducere dicit, plusculum sit additus“. Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dále jen AAW), fond Administracja diecezji (dále jen AD), sign. II. b. 74a, pag. 176. Srov. Jungnitz, Joseph (ed.): Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln I. Breslau 1904, s. 264. V té době měla již Střítež svého samostatného duchovního správce. Byl jím od 4. března 1665 Matěj Horatius, rodák z Tvorkova u Ratiboře, který administroval také sousední farnost Ropici, v které se vedle ropického farního kostela sv. Kateřiny nacházel také filiální kostel Všech svatých v Konské. V obou farnostech působil tento kněz do roku 1691. AAW, fond AD, sign. II. b. 74a, pag. 183; sign. II. b. 76c., fol. 370; Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Pszczynie, fond Archiwum ksiąg Pszczynskich, sign. IX – 682, pag. 54 – 61; Státní okresní archiv (dále jen SOKA) ve Frýdku – Místku, fond Farní úřad Kanská, inv. č. 19, sign. VII.
- 26 APC, fond, KC, sign. 260, pag. 443; KCC, fond AParC, sign. 1, pag. 62.
- 27 Tento rod pak držel Střítež až do roku 1792, kdy statek odkoupila Komora těšínská. Viz Žáček, Rudolf: Pobeskydí v letech 1618 – 1848. Frýdek – Místek 1992, s. 132; Hosák, Ladislav: c. d., s. 893; Badura, Vladislav: c. d., s. 20.
- 28 O soukromé držbě jeho statku vypovídali roku 1662 Erazim Gurecký z Kornic a na Velkých Gorkách a roku 1665 Kašpar Tluk z Tošanovic a na Třanovicích. Viz APC, fond KC, sign. 260, pag. 426, 446.
- 29 Tamtéž, pag. 407 – 413, pokrač. 452 – 453. Celé znění pramene viz Příloha č. 1 u tohoto článku.
- 30 Tamtéž, pag. 438 – 441. Pisatelem nedatovaný dopis byl přijat v Těšíně 26. listopadu 1665.
- 31 Případně doplňující prameny by se podle informace nynějšího těrlického faráře P. Mgr. Jiřího Sedláčka mohly nacházet na Římskokatolickém farním úřadu v Těrlicku - Kostelci, pokud ovšem nebyly zničeny při likvidaci staré fary a kostela v souvislosti s výstavbou Těrlické přehrady v letech 1953 - 1962. Do Státního okresního archivu v Karvině dosud nebyly písemné materiály z tohoto farního úřadu předány. Nejstarší pramen z archivního fondu Farní úřad Střítež je datován až k roku 1746, srov. SOKA ve Frýdku – Místku, fond Farní úřad Střítež, inv. č. 4, sign. XI.
- 32 Roku 1674 byli obžalováni Václav starší Pelhřim z Třankovic a Ferdinand Mitrovský z Nemyšle (držitel Dolního Těrlicka od roku 1673), kteří „když farář z Těrlicka šel k nemocnému s nejsvětějším sakramentem, uslyševše zvonění, na zhardu volali (na pohrdání, na pohanu). Nedokázalo se jim však toho, proč soud uznal, že nejsou povinni na žalobu odpovídati“. Od zmíněného Václava Pelhřima měl být P. Orlik také několikrát fyzicky napaden. Srov. Sláma, František: c. d., s. 182 – 183.
- 33 Zemský archiv v Opavě, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 3054, sign. Ka-VII-1, fol. 5. Jedná se o křestní matriku farností Těrlicko z let 1679 – 1702.
- 34 Jedná se o 34. článek na 13. foliu tištěné verze Zemského zřízení těšínského z roku 1592: „Kdož by obviněním kterou při k právu podle pořádku přivedl a strana odporní chtěla by odtah do druhého práva bráti, má průtah do druhého práva a nic dále. Také se již v té při nemá ani k pũhonnému právu odvolávati.“ Viz Šefčík, Erich (ed.): Zemské zřízení Těšínského knížectví z konce 16. století. Studie o Těšínsku 17, Český Těšín 2001, s. 67.
- 35 APC, fond KC, sign. 260, pag. 407 – 413, 452 – 453.
- 36 APC, fond KC, sign. 260, pag. 448 – 449. Při přepisu obou pramenů bylo přihlédnuto k platným pravidlům pro transkripci s výjimkou dvojhlásky „au“, která byla ponechána v původním znění. Latinská slova byla ponechána v originálních tvarech. Roubík, František: Pravidla pro vydávání pramenů k novější dějinám. Archivní časopis, 1957, č. 2, s. 59 – 65.

Příčiny úmrtí obyvatel města Frýdku na základě matričních údajů (18. - 19. století)

Radek Lipovski

Až do demografické revoluce přelomu 19. a 20. století byla existence člověka na Zemi neustále ohrožena, protože obyvatelstvo nebylo s to zastavit nebo omezit vysokou úmrtnost, jež byla důsledkem řady přírodních i společenských jevů. Značný vliv na přežití mělo přírodní prostředí a především klima. Nepřímá úměrnost platila mezi teplotou vzduchu a úmrtností, tzn. čím nižší teplota, tím vyšší úmrtnost. Rovněž kolísání tlaku způsobovalo růst počtu úmrtí, přičemž s vyšším věkem se také zvyšoval jeho vliv.¹ Druhým faktorem působícím na populační vývoj byly společenské poměry. Válečné události, úzká závislost na zemědělství, nedostatečné zásobování, špatná hygiena apod. katastrofálním způsobem zasahovaly do života

lidí. Tyto okolnosti však většinou nebyly pravými příčinami úmrtí. Největší procento obyvatel umíralo v důsledku nemocí, a to hlavně nakažlivých.

Do počátku 18. st. vzbuzoval strach a respekt mezi obyvateli především mor. Projevoval se ve třech formách: mor dýmějový, mor plicní a morová sepe, přičemž možnost přežití po napadení byla minimální. Na jeho vymizení se patrně podílelo více činitelů. Jednak se evropské obyvatelstvo snažilo předcházet každé další epidemii, takže se zlepšovala péče o hygienu a v případě nákazy se dodržovaly přísné karantény a sanitární kordony. V průběhu staletí se navíc zvýšila odolnost populace vůči této chorobě. Nejdůležitější okolností zde však patrně

Kříže u hřbitovního kostela
sv. Jošta ve Frýdku,
foto Petr Juřák

bylo částečné vyhynutí hlavního přenašeče moru – krysy černé, vytlačené šedou krysou.²

Mor byl velmi brzy nahrazen dalšími epidemickými chorobami, a to hlavně tyfem a neštovicemi. Obě se vyskytovaly mezi obyvatelstvem již před vymizením moru, ale poté se staly hlavním nebezpečím pro populaci. Neštovice nebyly čistě dětskou nemocí a podléhaly jim i významné osobnosti. V roce 1711 na ně zemřel francouzský dauphin, téhož roku císař Josef I. nebo r. 1774 francouzský král Ludvík XV. Virus se přenášel větrem, deštěm, vodou, kontaktem s jinými lidmi i dote-

kem předmětů. Kromě vysoké úmrtnosti působil přeživším trvalé následky v podobě jizev.³ Pokud byly neštovicové puchýřky nality krví, což bylo neklamným jevem zasažení krevního oběhu, pak se jednalo o tzv. černé neštovice⁴, jež mohly způsobit i trvalou slepotu, ale zároveň byly první infekční chorobou, již se lidstvo naučilo bránit.⁵ Tyfus se vyskytoval ve dvou podobách: skvrnitý

a břišní. První byla nebezpečnější, nakažení jí podléhali ze 70%, projevovala se například zarudnutím kůže a prokrvením očních spojivek (tzv. králíčí oči) a přenášely ji vši. Druhá forma měla ukazatel poddajnosti 0,45 a přenášela se buď kontaktem s nakaženým nebo vodou, a to často v jídle či nemytými rukama. Její průběh býval doprovázen zažívacími potížemi, čímž se do jisté míry podobala průjmovým onemocněním, jež byla také často způsobena virovou nákazou. Z nich měla vysokou poddajnost (0,8) především červenka, při které se vytvořily vředy na tlustém střevě a průjmy byly doprovázeny výtokem velkého množství krve. U všech průjmových chorob způsobila smrt nakonec celková dehydratace organismu a druhotné nákazy.⁶

Fenomémem 19. století se stala tuberkulóza, která se rozvinula v oblastech pomalu opouštěných neštovicemi na konci 18. st. Léčena byla většinou změnou povětří.⁷

Evidence příčin smrti se stala součástí matričních záznamů po josefinských reformách, ale pro současné studium je spíše orientační, protože ohledání prováděli nejčastěji sami matrikáři, tzn. kněží. Jejich neodbornost, nejednotnost v klasifikaci chorob a nízká úroveň diagnostiky podstatně limitují možnost analýzy v této otázce, ale je možno stanovit úlohu epidemií anebo náhodných úmrtí (úrazy, neštěstí apod.)⁸. Proto se dosavadní studie této problematiky týkaly především průmyslových center⁹, ve kterých docházelo k častým pracovním úrazům.

Tabulka č. 1 – Příčiny úmrtí obyvatelstva Frýdku za demografických krizí

Vybrané roky epidemií	1790		1793		1797-99		1806		1816		1828-1830		1834-1836		1842		1847-1848	
	%		%		%		%		%		%		%		%		%	
Typy chorob																		
I. Infekční choroby	61	41,8	42	32,3	123	31,2	46	29,1	74	44,0	90	19,4	80	16,2	17	9,8	158	30,5
II. Tuberkulóza a skrofle	10	6,8	7	5,4	22	5,6	9	5,7	7	4,2	48	10,3	56	11,3	20	11,6	67	12,9
III. Plicní choroby	8	5,5	3	2,3	28	7,1	7	4,4	4	2,4	35	7,5	45	9,1	19	11,0	29	5,6
IV. Střevní choroby	0	0,0	0	0,0	1	0,3	0	0,0	2	1,2	2	0,4	11	2,2	2	1,2	8	1,5
V. Mozkové choroby	5	3,4	3	2,3	10	2,5	3	1,9	2	1,2	8	1,7	9	1,8	11	6,4	14	2,7
VI. Křečové stavy	36	25,7	35	26,9	130	33,0	45	28,5	49	29,2	174	37,5	133	26,9	51	29,5	99	19,1
VII. Gynekologická onemocnění	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	0,6	2	0,4	0	0,0	1	0,2
VIII. Srdeční choroby	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
IX. Nezařaditelné choroby:																		
Celková vodnatelnost	1	0,7	6	4,6	20	5,1	2	1,3	1	0,6	27	5,8	22	4,4	6	3,5	30	5,8
Sešlost věkem	0	0,0	1	0,8	0	0,0	0	0,0	8	4,8	9	1,9	38	7,7	12	6,9	41	7,9
Vysílení	6	4,1	5	3,8	18	4,6	17	10,8	3	1,8	4	0,9	0	0,0	0	0,0	2	0,4
Chřadnutí	5	3,4	4	3,1	12	3,0	9	5,7	11	6,5	32	6,9	55	11,1	17	9,8	48	9,3
Rakovina	0	0,0	2	1,5	1	0,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,2	0	0,0	1	0,2
Kurděje	0	0,0	0	0,0	1	0,3	0	0,0	0	0,0	1	0,2	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Dna	0	0,0	0	0,0	1	0,3	0	0,0	1	0,6	0	0,0	0	0,0	1	0,6	1	0,2
Zánět jater	0	0,0	1	0,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	0,4	1	0,2	1	0,6	0	0,0
Další	5	3,4	1	0,8	11	2,8	7	4,4	1	0,6	19	4,1	21	4,2	6	3,5	3	0,6
X. Bližší neurčitelné choroby	9	6,2	19	14,6	12	3,0	10	6,3	3	1,8	7	1,5	17	3,4	9	5,2	14	2,7
XI. Neštěstí	0	0,0	1	0,8	4	1,0	3	1,9	2	1,2	3	0,6	3	0,6	1	0,6	2	0,4
Úhm zemřelých	146	100	130	100	394	100	158	100	168	100	464	100	495	100	173	100	518	100

Vysoké procento příčin úmrtí bývalo v matrikách označováno nic neříkajícími názvy, které nutno přičíst z valné části neschopnosti zapisovatelů přesněji určit skutečný důvod smrti.¹⁰ U dětí se nejvíce využíval „psotník“, který se z největší části podílel na kategorii křečové stavy (viz tab. č. 1). Spolu s ním se v této kategorii významněji projevil ještě „Apostem“ (vřed). Mezi dospělými a zvláště osobami staršími 50 let se tato označení užívala jen zřídka, protože je nahradily výrazy typu „vysílení“ nebo „sešlost věkem“. Všeobecně, i když s větším zastoupením v dospělé kategorii, se objevovalo také „chřadnutí“ (úbytě) nebo „celková vodnatelnost“.

Postupem času se klasifikace příčin úmrtí zlepšovala, jak patrně z narůstajících podílů gynekologických, střevních a plicních chorob. Poměrně stabilní výskyt mozkových nemocí byl způsoben mrtvicí (Schlagfluss, Nervenschlag), podobně mezi plicními chorobami od počátku dominoval zápal plic (Lungenentzündung). Poněkud komplikovanou kategorii znamenaly srdeční choroby. Petr Jančárek mezi ně při své analýze příčin úmrtí zubnického obyvatelstva zařadil např. Schleimschlag, Schlagfluss

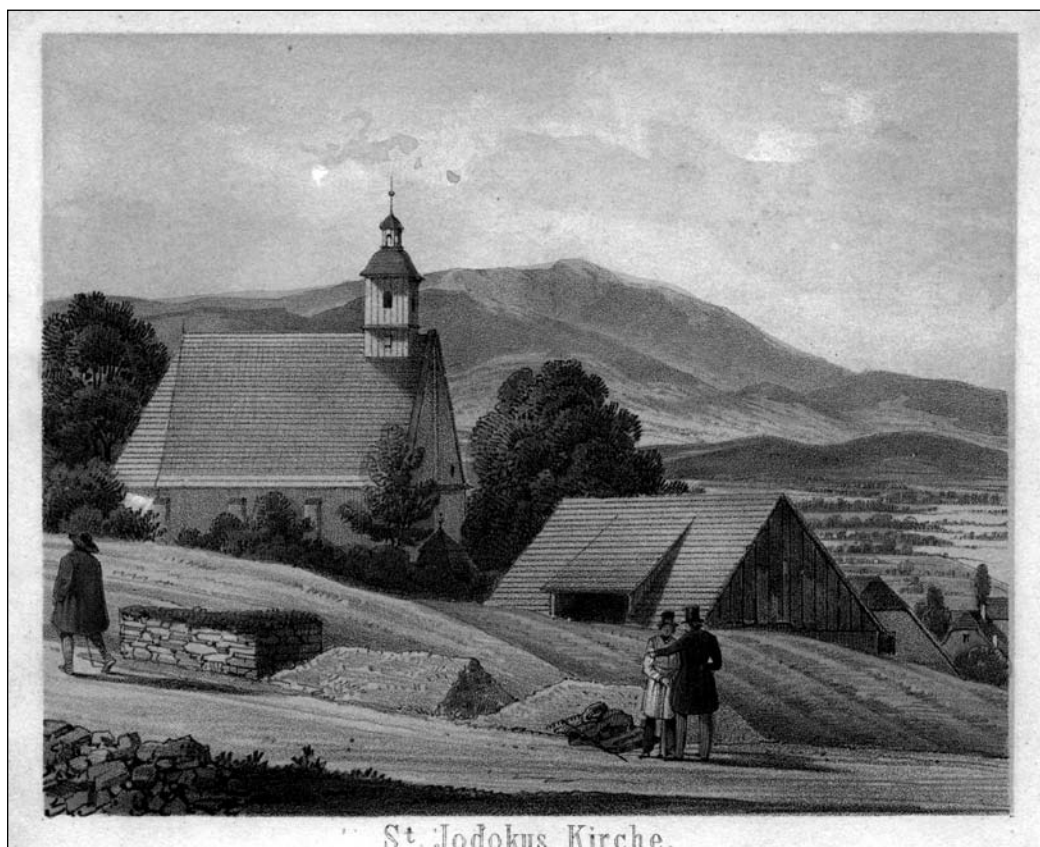
a Blutschlagfluss.¹¹ Mrtvici nepochybně lze považovat jak za mozkovou, tak za srdeční chorobu, ale v této analýze byla dána přednost první možnosti. Výraz Schleimschlag v překladu znamená slizová mrtvice, ale podle slovníčku chorob Aleny Křivánkové¹² označoval tyfus.

Značnou část úmrtí měla na svědomí tuberkulóza. Ve zmíněných Zubrnicih jí podlehl v 1. pol. 19. st. 16% zemřelých¹³, téměř stejné hodnoty dosahoval její podíl v průběhu 19. století v Moravské Ostravě¹⁴ a v Ústí n. L. v l. 1846-1860 mírně přesáhl 11%.¹⁵ Jako příčina úmrtí bývala uváděna především u dospělých osob, ale je možno jí připsat i část dětské úmrtnosti. Ve Frýdku si vyžádala za obět v průměru 8 % zemřelých, ale její podíl s lety rostl, což jistě poznamenala zlepšující se klasifikace nemocí. Rovněž je nutno podotknout, že sledované roky postihly výrazné epidemie infekčních chorob, což nutně vedlo ke snížení podílů ostatních příčin úmrtí. V neposlední řadě zde účinkovalo sociální složení obyvatelstva, neboť například v Moravské Ostravě postihovala tuberkulóza ve velké míře horníky.¹⁶

Tabulka č. 2 – Výskyt infekčních chorob v jednotlivých věkových kategoriích (1)

roky	nemoci \ věk	0-2 dny	3-7 dní	8-28 dní	1 m - 1 rok	1-4 roky	5-14 let	15-49 let	50 a více let
1790	Blattern (neštovice)				5	25	2		
	Ruhr, durchfall, disenterie... (úplavice, průjem)				3	10	1		
	Fieber (horečka)					3		3	6
	Faulfieber (hnílá zimnice, zhnílka, břišní tyfus)							1	
	Husten (kašel)					1			
	Steckflus (záducha, záškrt)				1	2			
	(Steck)kathar (dusivý katar, záškrt)				1				
1793	Blattern (neštovice)				3	11	1		
	Frieseln (zarděnky)				1	8	5		
	Masern (spalničky)					1			
	Ruhr, durchfall, disenterie... (úplavice)								1
	Faulfieber (hnílá zimnice, břišní tyfus)								1
	Fieber (zimnice)					2			
	Steckflus (záducha, záškrt)				2	2	1		
1797-1799	(Steck)kathar (dusivý katar)				3				
	Blattern (neštovice)			1	9	31	5		
	Frieseln (zarděnky)				2	9	3		
	Masern (spalničky)				1				
	Angina (záškrt?)								1
	Ruhr, durchfall, disenterie... (úplavice)						1		4
	Fieber (horečka)					2	3	9	18
	Faulfieber (hnílá zimnice, břišní tyfus)						1	2	6
	Gelbsucht (žloutenka)							1	
	Steckflus (záducha, záškrt)				3	7	4		1
1806	(Steck)kathar (dusivý katar)				4	5	2		2
	Husten (kašel)					1			
	Epidemie					1		18	24
	Faulfieber (hnílá zimnice, břišní tyfus)							3	
	Steckflus (záškrt, záducha)				2	2			

*Kostel sv. Jošta ve Frýdku
na litografii z 19. století.
Sbírka Muzea Beskyd
ve Frýdku-Místku*

Infekční choroby sehrály v úmrtnosti obyvatelstva dominantní úlohu nejen během krizí. Bohužel ani jejich evidence nebyla dokonalá, a zvláště v kategorii křečové stavy se řada z nich patrně „ztratila“. Přesto velmi dobře ukazují na příčiny vysoké úmrtnosti. V devadesátých letech 18. st. se kromě neustálých epidemií neštovic projevila úplavice (1790), zarděnky (1793), a patrně také tyfus (1797-1799). Úplavice, nazývaná zapisovatelem „Dissenterie“, se v r. 1790 poprvé objevila v červenci, a to hned čtyřikrát, a naposledy byla zaznamenána v září. Řádila mezi dětmi do 14 let podobně jako neštovice (viz tab. č. 2). Zřejmě se skryla i pod označení „Fieber“, které bylo zaznamenáno hlavně u lidí dospělých. Zarděnky roku 1793 se projevíly

rovněž v létě, první případ byl zapsán v květnu, ale v následujícím měsíci se vyskytlo již sedm obětí. Dětské nemoci jako neštovice, zarděnky, spalničky nebo záškrt se prosazovaly prakticky po celý rok, avšak jejich působení kulminovalo v letním období. Podobně tomu bylo v letech 1797-99, kdy se projevila ještě kromě dětských chorob také nemoc, která si vyžádala oběti v řadách dospělého obyvatelstva. Pravděpodobně se jednalo o tyfus, který lze hledat nejen pod označením „Faulfieber“, ale patrně i „Fieber“ a „Ruhr“.

Epidemie tyfu v r. 1806 byla vyvolána průchodem ruských vojsk, která se od Slavkova vracela přes Slezsko na konci r. 1805 a počátku následujícího roku. Nemoc se tedy projevila v zimním a jarním období, naposledy byla zaznamenána v červnu. Přitom její podíl na celkovém počtu zemřelých dosáhl téměř 30%, a to bez pravděpodobných dětských obětí.

Vysokou úmrtnost v r. 1816 způsobily neštovice (viz tab. č. 3), které se objevily již v lednu, a podle matričních záznamů jim podlehl 45,5% všech zemřelých dětí do 14 let. Nepochybně však je možno další případy hledat pod „psotníkem“. Zvláště u novorozenců (do 1 měsíce) se příčiny úmrtí příliš neurčovaly a většina z nich byla zařazena pod křečové stavy, děti do 2 dnů pak často pod „während der Geburt“ (během narození). Lze tedy předpokládat, že množství obětí neštovic přesahovalo v dětské kategorii 50% všech zemřelých.

*Hřbitovní kostel
sv. Jošta ve Frýdku,
foto Petr Juřák*

Tabulka č. 3 – Příčiny úmrtí obyvatel Frýdku podle věkových kategorií v r. 1816

	0-2 dny	3-7 dní	8-28 dní	1 m - 1 rok	1-4 roky	5-14 let	15-49 let	50 a více let
Blattern (neštovice)				22	35	4		
Frieseln (zarděnky)						5		
Massern (spalničky)					1			
Nervenfieber (nervová horečka, hlavnička, tyfus)					2		1	
Sturmfiieber				1				
Steckhusten (dávivý kašel)					1			
Ruhr, durchfall, dysenterie... (úplavice)							1	
Halsentzündung (zánět v krku)							1	
Steckfluss (záducha, záškrť)				1				
Lungensucht (souchotiny, tuberkulóza)							2	4
Blutsturz (chrlení krve)							1	
Lungenentzündung (zánět plic)							1	
Dampf (dýchavičnost)								2
Gedärmentzündung (zánět střev)							1	
Magenkrankheit (žaludeční nemoc)								1
Schlagfluss (mrtvice)							1	
Nervenschlag (nervová mrtvice)							1	
Freise (psotník)	2	3	4	18	14	7	1	
Abzehrung/Auszehrung (chřadnutí, hubnutí)				2	6	2		1
Entkräftung (vysílení)								3
Altersschwäche (sešlost věkem)								8
Wassersucht (vodnatelnost)						1		
Gicht (dna)								1
Epilepsie							1	
Kindsnöthen (nouze o dítě)							1	
Neznámo		1						
nehody					1	1		

Další výrazná epidemie neštovic vypukla v červnu r. 1828, udržela se až do prosince, ale v následujícím roce byl zapsán už jen jeden případ a r. 1830 žádný. Zato se rozšířila průjmová onemocnění (Rothe Ruhr, Magenruhr, Diarrhöe apod.), která byla sice zaznamenána pouze ve dvou měsících, od srpna do září, ale úmrtnost se pohybovala vysoko po celý rok, a to v celé populaci. Příčinou byl snad tyfus, jenže ten byl přímo klasifikován pouze u dvou zemřelých. Bezpochyby však způsobil zvýšenou úmrtnost v polovině 30. let 19. století, kdy se k němu navíc přidaly dětské infekce neštovic, zarděnek, spalniček a také výrazně černý kašel.

Největší měrou postihl tyfus populaci ve sledovaném období na konci let čtyřicátých. Jestliže v l. 1834-1836 činil jeho podíl na celkovém počtu zemřelých 5,6%, potom v letech 1847-1848 se vyhoupla až na 28,2%¹⁷. Postihoval především dospělou složku obyvatelstva, ale mezi dětmi se rovněž vyskytl. Je-li možno věřit klasifikaci matrikáře, pak v l. 1847-1848 podlehl této chorobě 39% dospělých, zatímco jen asi 9% dětí z celkového úhrnu zemřelých. Jejich poměr činil téměř 9:1. Nejednalo se ovšem pouze o epidemii tyfu, ale ve značné míře zde působila rovněž cholera, jež sice přímo ve

frýdecké matriční evidenci zachycena nebyla, ale na počátku třicátých let pronikla do českých zemí a nejvíce se prosadila za tzv. hladových let v polovině 19. st., kdy opakované neúrody obilí a suchá hniloba brambor způsobily zhoršení výživy, vyslábnutí obyvatelstva, a tím také větší náchylnost k nemocem.¹⁸ První vlna hladových let proběhla právě v letech 1847-1848. Cholera jako novou a neznámou nemoc zřejmě frýdečtí zapisovatelé považovali za tyfus.

Rok 1842 je z hlediska analýzy příčin nemocí poněkud zvláštní (viz tab. č. 5). Ačkoliv byl v tomto roce počet mrtvých v průměru vyšší než za celozemské demografické krize poloviny 30. let, nelze přesně určit důvod tohoto jevu. Výskyt dětských infekcí nebyl nijak extrémní, tyfus byl zaznamenán pouze dvakrát, úplavice ani jednou. Množství případů tuberkulózy se pohybovalo v obvyklé rovině i v případě započítání „chrlení krve“, které bylo průvodním jevem této choroby. Zbývá jediná kategorie, která byla překvapivě vysoká – „Apostem“. Dvacet případů vředovitosti bylo skutečně neobvyklé, protože ve třicátých a čtyřicátých letech se jejich úhrn pohyboval v první desítce. Avšak těžko říct, o jakou nemoc šlo. Projevila se zvýšenou úmrtností

Tabulka č. 4 – Výskyt infekčních chorob v jednotlivých věkových kategoriích (2)

roky	nemoci \ věk	0-2 dny	3-7 dní	8-28 dní	1 m - 1 rok	1-4 roky	5-14 let	15-49 let	50 a více let
1828	Blattern (neštovice)				1	16	4	1	
	Frieseln (zarděnky)				3	2	2		
	Scharlach (spála)				1				
	Bräune (záškrt, žába)				1				
	Gallenfieber (tyfus)								1
	Wurmfieber						1		
	Wechselfieber (střídavá zimnice)					1			
	Nervenfieber (nervová horečka, hlavnička, tyfus)								3
	Keuchhusten (černý, dávivý kašel)						1		
	Ruhr, durchfall, disenterie... (úplavice)							1	1
	Steckflus (záducha)			1			1		
	(Steck)kathar (dusivý katar)				1				1
1830	Bräune (záškrt, žába)					3			
	Scharlachausschlag (osypání spálou)						1		
	Gallenfieber (tyfus)								1
	Schleimschlag (tyfus)								1
	Wurmfieber					2	1		
	Halsentzündung (zánět v krku)				1				
	Steckhusten (dávivý kašel)				1				
	Keuchhusten (černý, dávivý kašel)				3	1			
	Rothe Ruhr (červenka, úplavice)				2	1	4	1	2
	Magenruhr (úplavice)						1	2	
	Diarrhöe (běhavka)				1			1	
	Steckflus (záducha, záškrt)					2			
	(Steck)kathar (dusivý katar)				2				
1834-1836	Blattern (neštovice)				3	11	4		
	Frieseln (zarděnky)				2	6			
	Masern (spalničky)				1	8			
	Bräune (záškrt, žába)					3			
	Gallenfieber (tyfus)							1	1
	Nervenfieber (nervová horečka, hlavnička)					2	1	7	
	Ruhr, durchfall, disenterie... (úplavice)					2	1	6	4
	Wurmfieber				1	2			
	Keuchhusten (černý, dávivý kašel)				3	9	1		1
	Steckflus (záducha, záškrt)					2		1	
1847-1848	Typhus				1	1	5	43	40
	Ruhr, durchfall, disenterie... (úplavice)				1	3	2	8	3
	Nervenfieber (nervová horečka, hlavnička, tyfus)						2	17	15
	Wechselfieber (střídavá zimnice, střídavka)							1	1
	Zehrfieber (suchá zimnice)					1			
	Wurmfieber					1			
	Blattern (neštovice)				1				
	Masern (spalničky)				1	6	1		
	Bräune (záškrt, žába)					1			
	Keuchhusten (černý, dávivý kašel)			1	1				
	Halsentzündung (zánět v krku)						1		
	Steckflus (záducha, záškrt)				1	1		2	

v listopadu a prosinci a patrně doznívala ještě na počátku roku 1843. V přibližně stejné době bylo zachyceno zvýšené množství zemřelých také například v Kouřimi r. 1843¹⁹ a téhož roku se vyskytla krize v tehdy pruské Poznani. Podle Mieczysława Kędelského se v Poznani jednalo o nějakou nakažlivou chorobu, a to buď tyfus nebo malárii.²⁰ Spojitost s frýdeckou událostí ovšem nelze potvrdit.

Příčiny úmrtí se dají vystopovat nejen na základě epidemiologických znaků. V tomto období nejjasněji ukazují na způsob smrti poznámky o nehodách a neštěstích. V druhé polovině 17. století se jich v úmrtním indexu²¹ objevilo sedm, z toho třikrát šlo o utopení, dvakrát o vraždu, jednou o pracovní úraz a jednou o pád ze stromu. Pouze v jednom případě figurovala žena, zamordovaná těhotná

dívka z Janovic, jinak byli obětmi čtyři dospělí muži a dva chlapci. Oba se utopili, jeden v řece a jeden ve studni, v řece zakončil svoji životní pouť i jeden dospělý muž. Další muž byl zastřelen na rynku, následující „*kolem u valchy potřený*“ a „*Ondřej Příborský spadl ze slivy, zabil se*“. Výmluvný byl rovněž zápis „*Tomáš Zamarský s rozumem pomínutý*“, jenž však neklasifikoval příčinu úmrtí.

Utopení dominovalo i po roce 1700. Z šesti případů utonulých byly dvě ženy, tři muži, z toho jeden voják za války o Slezsko, a pouze jedno dítě. Přitom většina dospělých byla v produktivním věku (15-35 let). V březnu 1707 byl pochován „*Jura Kotásek, který proboden byl od vojákův*“²². Poněkud nejasněji skončili svou životní pouť dva muži v červenci 1760, protože jeden domněle zdravý zemřel („*sanus in opinati obiit*“) a druhý, mlynářův společník, skonal náhle („*molitoris socius subitanei obiit*“). Podobně nejasné byly rovněž poznámky o sněhu („*nivia*“) z prosince r. 1711, ale patrně nebyly učiněny bezdůvodně. Zima si vyžádala většinou mnoho obětí mezi tuláky. V letech 1700-1770 bylo však pouze u dvou mužů uvedeno „*mortuus in via*“

Kaple Panny Marie Bolesné s budovou bývalého Herzschlägerova špitálu, foto Petr Juřák

(zemřel na cestě). Jeden takto zahynul v lednu a druhý v dubnu, ale zda šlo o umrznutí nebo jiný případ, nelze s určitostí říci.

Před r. 1785 bývaly informace o neštěstích zaznamenávány víceméně náhodně. Jakmile se začaly zapisovat příčiny úmrtí, jejich frekvence se výrazně zvýšila. Jen ve sledovaných krizových letech bylo zachyceno 19 nehod a nešťastných událostí. Svou daň si vybírala opět řeka Ostravice. Utonutí se objevilo jako příčina smrti čtyřikrát, umrznutí dvakrát a dále například pokousání, rozmačkání, přejetí, průstřel hlavy,

Tabulka č. 5 - Příčiny úmrtí obyvatel Frýdku podle věkových kategorií v r. 1842

	0-2 dny	3-7 dní	8-28 dní	1 m až 1 rok	1-4 roky	5-14 let	15-49 let	50 a více let
Blattern (neštovice)					3	1		
Massern (spalničky)					1			
Bräune (záškrt, žába)					5			
Keuchhusten (černý, dávivý kašel)				2	3			
Typhus						1		
Schleimschlag (tyfus)				1				
Steckfluss (záducha, záškrt)					3	1		
Skropheln (krlice)				2	3			
Lungensucht (souchotiny, tuberkulóza)							1	7
Lungenschwindsucht (úbytě, tuberkulóza)							1	1
Blutsturz (chrlení krve)							1	4
Lungenentzündung (zánět plic)						1	1	9
Dampf (dýchavičnost)								4
Gedärmbbrand (střevní zápal)				1		1		
Schlagfluss (mrtvice)							3	5
Gehirnentzündung (zánět mozku)							1	1
Wasserkopf (vodnatelnost hlavy)					1			
Freise (psotník)		3	4	17	4		1	1
Apostem (vřed)		2	5	3	10			
Krämpfe (křeče)								1
Leberentzündung (zánět jater)				1				
Gicht (dna)								1
Schwere Entbindung (těžký porod)	1							
Schwäche (slabost)	5			3				
Altersschwäche (sešlost věkem)								12
Wassersucht (vodnatelnost)				1		2		3
Abzehrung(Auszehrung) (chřadnutí, hubnutí)			2	1	5	2	5	2
Brand (horkost, sněť)								5
nehody							1	

pád (i z koně), udušení (několikaměsíční dítě, pravděpodobně zalehnuto). Zvláštní skupinu tvořily sebevraždy, jelikož je církev zapovídala. Sebevrah neměl být podle církve pochován na hřbitově, a proto takový čin vyvolával často problémy. Frýdeckým magistrátem byl například prokazován případ Josefa, patnáctiletého syna řezníka Jana Neuberta: „Jakožto zákonným policejním soudem je magistrátem města Frýdku na základě včera započatého a dnes ukončeného vyšetřování ve věci provinění sebevraždou Josefa Neuberta nalezeno po právu takto: Vyšetřování ve věci provinění sebevraždou je nutno podle § 384 (?) 386 druhého oddílu nejvyššího trestního zákoníku kvůli nedostatku řádných důkazů prohlásit za ukončené, jelikož podle zmíněného trestního zákoníku neexistuje možnost pevného trestu za sebevraždu, takže je možno tělo pohřbít na příslušném hřbitově.“²³

Nepřirozeným způsobem dopadaly rovněž nechtěné děti, jako např. „dítě ženského pohlaví svobodné služebné Mariny Horzakové vlastně Haczkové bylo nalezeno mrtvé“²⁴,

přičemž v rubrice „Hausnummer“ bylo vepsáno „Im Schlos Garten“ (v zámecké zahradě).

Svým způsobem lze mezi neštěstí započítat také úmrtí žen v důsledku porodu, jenže v tomto případě je možno vzhledem k práci kvantifikační metodou zmínit jen náhodně zachycené případy. Například roku 1681 zemřela buď najednou nebo velmi krátce po sobě dvojčata a následující měsíc se v zápisech objevila i jejich matka. Každý vícečetný porod znamenal pro ženu i pro novorozence dvojnásobné nebezpečí komplikací. V roce 1835 byla zaznamenána dvojčata, z nichž jedno se narodilo mrtvé a druhé zemřelo do dvou hodin, ale často se objevovaly také případy přežití dvojčat déle než jeden měsíc, a poté zemřela krátce po sobě. Například roku 1836 byli pochováni dva bratři ve věku 2 měsíce a 7 dní. Jako v mnoha dalších případech se stali obětí nakažlivých onemocnění – hlavní příčiny řady demografických krizí do nástupu éry moderní medicíny.

Ve většině případů se populační krize ve Frýdku shodují s obdobnými událostmi v okolí i ve vzdálenějších oblastech. Určitou výjimkou byla léta 1816 a 1842, a proto nefigurují v souhrnných tabulkách, v nichž byly vyčleněny pouze epidemické choroby. Pro oba roky byly vytvořeny zvláštní tabulky, které obsahují všechny příčiny úmrtí zaznamenané v těchto letech.

Jak vidno, epidemické vlny přicházely v 1. pol. 19. st. ještě s velkou frekvencí, ale přesto lze pozorovat určité změny. Po velké epidemii neštovic na konci 90. let 18. st. se konečně prosadila snaha o očkování dětí, které sice postupovalo velmi zvolna, ale i tak došlo k evidentnímu ústupu této nemoci. Na její místo však velmi brzy přišly další choroby, především cholera a tuberkulóza, jež udržovaly stále vysokou úmrtnost. Na pohled tedy byla situace pořád kritická, ale lidé se naučili s nemocemi bojovat moderními prostředky a to byl výrazný zlom.

POZNÁMKY

- 1 Wnęk, K.: Metody badania korelacji sezonowości zgonów ze zjawiskami klimatycznymi. In: *Przeszłość Demograficzna Polski*, č. 20, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1997, s. 41-45.
- 2 Karpiński, A.: W walce z niewidzialnym wrogiem. Epidemie chorób zakaźnych w Rzeczypospolitej w XVI – XVIII wieku i ich następstwa demograficzne, społeczno-ekonomiczne i polityczne. Warszawa: Wydawnictwo NERITON, 2000, s. 33.
- 3 Vigarello, G.: Historia zdrowia i choroby. Od średniowiecza do współczesności. Warszawa: Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 1997, s. 131-132.
- 4 Karpiński, A.: W walce z niewidzialnym wrogiem... s. 49.
- 5 Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 176.
- 6 Karpiński, A.: W walce z niewidzialnym wrogiem... s. 48-51.
- 7 Vigarello, G.: Historia zdrowia i choroby... s. 166.

- 8 Šimečková, A. – Dokoupil, L.: Příčiny úmrtí obyvatelstva ostravské průmyslové oblasti v 19. století. In: *Historická demografie (dále jen HD)*, č. 9, Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1985, s. 143. Alena Šimečková vytvořila pro potřeby analýzy klasifikační schéma využití i v této práci:

1. Infekční choroby
2. Tuberkulóza a skrofle
3. Plicní choroby
4. Střevní choroby
5. Mozkové choroby
6. Křečové stavy
7. Gynekologická onemocnění
8. Srdeční choroby
9. Choroby, které nelze zařadit do předchozích skupin, uváděné samostatně

10. Blíže neurčitelné choroby
11. Neštěstí
Viz Šimečková, A.: Zdravotní poměry v ostravské průmyslové oblasti v 19. století. Diplomová práce na katedře historie Pedagogické fakulty v Ostravě, 1982, s. 26-27.
- 9 Viz Šimečková, A. – Dokoupil, L.: c.d.; Dokoupil, L.: Obyvatelstvo ostravské průmyslové oblasti do sčítání 1869. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 81-85. ; Dušková, S.: Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století. In: HD, č. 24, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000, s. 138-145.
- 10 Šimečková, A.- Dokoupil, L.: Příčiny úmrtí obyvatelstva... s. 146.
- 11 Jančárek, P.: Zdravotní stav obyvatelstva Zubnic v 1. polovině 19. století. In: HD, č. 17, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1993, s. 234.
- 12 Krivánková, A.: Soupis nejčastějších příčin úmrtí. URL: <http://www.genea.cz/ruzne/nemoce.htm>
- 13 Jančárek, P.: Zdravotní stav obyvatelstva Zubnic... s. 238.
- 14 Šimečková, A.- Dokoupil, L.: Příčiny úmrtí obyvatelstva... s. 156.
- 15 Dušková, S.: Demografický vývoj Ústí nad Labem... s. 139.
- 16 Dokoupil, L.: Obyvatelstvo ostravské průmyslové oblasti... s. 85.
- 17 V obou číslech jsou započítány i osoby zemřelé v důsledku chorob, pod kterými lze s velkou pravděpodobností hledat rovněž tyfus, tzn. úplavice a jednotlivé formy horeček (Wurm-, Wechsel-, Zehrfieber).
- 18 Dokoupil, L.: Obyvatelstvo ostravské průmyslové oblasti... s. 74.
- 19 Beránková, J.: Demografický vývoj města Koutův v letech 1650-1850. In: HD, č. 18, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1994, s. 97.
- 20 Kędelski, M.: Ludność Łazarza i Górczyna w XIX i na początku XX wieku. Kronika miasta Poznania, 3/1998, s. 70.
- 21 Zemský Archiv v Opavě, Sbírká matrik Severomoravského kraje, Římsko-katolická fara Frýdek (dále jen ZA v Opavě. SMSK, ŘKFF), inv. č. 2858, sign, Fr-VII-1.
- 22 ZA v Opavě, SMSK, ŘKFF, inv. č. 2872, sign, Fr-VII-15.
- 23 Tamtéž. „Vom Magistrate der Stadt Friedek als gesetzmäßigen Polizeygericht wird hiemit über die gegen Josef Neubert wegen Beschuldigung des Selbstmordes gestern angefangene und heute beendigte Untersuchung für Recht erkannt: Die Untersuchung in Absicht den Beschuldigung eines Selbstmordes seyn gemäss § 384 (?) 386 des höchsten Strafgesetzbuches im II ten Theil wegen Abgang rechtlicher Beweise für aufgehoben zu erklären, daher der Fall der durch § 92 des ebengedachten Strafgesetzbuches auf den Selbstmord bestimmte Straffe nicht vorhanden, somit den Leichnam auf den ordentlichen Leichenhofe zu beerdigen.“
- 24 ZA v Opavě, SMSK, ŘKFF, inv. č. 2874, sign, Fr-VII-17. „Kind weibliches Geschlechts der ledigen Magd Marina Horzak recte Haczo ist tod gefunden worden.“

Činnost polských politických stran na československém Těšínsku v roce 1938

I. část

Ivo Baran

Rok 1938, který se tak dramaticky zapsal do českých dějin, se neodehrál pouze ve znamení mnichovské konference a okupace českého pohraničí nacistickým Německem. Velká část československého Těšínska byla v říjnu tohoto roku obsazena Polskem, které využilo obtížné situace svého jižního souseda ve snaze získat území, na něž si dělalo nároky. Důležitá role v diplomatické hře, která vyvrcholila v září a říjnu 1938, připadla politickým reprezentantům polské menšiny na čs. Těšínsku.

Na počátku roku 1938 působily na Těšínsku tři politické strany, které se deklarovaly jako polské. Na prvním místě to byl Związek

Śląskich Katolików (ZŚK), v jehož čele stál fryštátský advokát Leon Wolf, který byl od r. 1935 poslancem československého parlamentu. Politicky šlo o konzervativní katolickou stranu (dr. Wolf byl členem poslaneckého klubu Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSLS), na jejíž kandidátce byl v r. 1935 zvolen). Počátkem roku probíhal ve straně ostrý konflikt mezi dr. Wolfem a jiným vlivným reprezentantem strany Karolem Jungou, který byl stoupencem loajálnější a aktivističtější politiky vůči československé vládě. Další polskou stranou byla Polska Partia Ludowa (PPL), jež vznikla v říjnu 1937 spojením evangelicky orientované strany

Gazeta Kresowa Pismo poświęcone sprawom narod., kultur., polit. i społeczno-gospodarczym.		
Konto w Poczt. Urzędzie Cieszkowym Praga Nr. 68.423 Przedpłata wynosi: Rocznie 30 — Kč półrocznie 15 — Kč kwartalnie 7-50 Kč	NUMER POJEDYŃCZY 60 h Wychodzi raz na tydzień. Redakcja i Administracja: FRYSZTAT, Bank Rolniczy i Robotniczy.	Konto w Tow. Os. i Z., Bank w p. «Cieszyńskie PEO, Warszawa 180.021 Ogłoszenie wiersz politykowy KŁ 2- W Polce: numer pojedynczy 15 groszy kwartalnie 3 zł 7- półrocznie 6 zł 4- rocznie 12 zł 4-
No. 15	FRYSZTAT, dnia 6 kwietnia 1933.	Rocznik XIII.

Stronnictwo Ludowe s polskými sociálními demokraty, kteří se v r. 1935 odštěpili od PSPR. PPL nadále reprezentovala hlavně polské evangelíky a vyznačovala se liberálnějším politickým programem než ZŠK. Předsedou této strany byl lékař Jan Buzek z Konské u Trince. Polské socialisty od roku 1921 reprezentovala Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSPR). Třicátá léta byla poznamenána závažnou krizí ve vztazích mezi PSPR a polskými občanskými stranami, která byla důsledkem změny zahraniční politiky Polska vůči ČSR po podpisu německo-polské smlouvy o neútočení v lednu 1934. PSPR pod vedením Emanuela Chobota odmítla protičeskoslovenskou kampaň sanačního režimu a trvala na své loajalitě vůči československému státu. To vedlo k izolaci PSPR v polském táboře, vzniku konkurenční sociálně demokratické strany PPSD v březnu 1935 a jakémusi „vyobcování“ E. Chobota z polského národního společenství. V parlamentních volbách v r. 1935 kandidovala PSPR společně s ČSSD, ale nepodařilo se jí získat dostatek hlasů k dosažení poslaneckého mandátu. Po tomto neúspěchu se PSPR začala sbližovat s polskými občanskými stranami a v září 1935 byl z vedení PSPR odvolán Emanuel Chobot, který byl pro ostatní polské strany nepřijatelný. Jeho nástupcem ve funkci předsedy strany se stal profesor polského reálného gymnázia v Orlové Józef Badura. Díky sblížení PSPR s polskými občanskými stranami vznikl v roce 1937 tzv. Komitet Porozumiewawczy (KP), který měl koordinovat politiku polských stran při prosazování požadavků vůči československé vládě. Dále na Těšínsku působila také internacionální KSC, kterou zde z jejích polských aktivistů reprezentoval především poslanec parlamentu Karol Śliwka, jenž zvláště na počátku 30. let, kdy byl vztah komunistické strany k československému státu velmi negativní, projevoval silné polské národní citění. Důležitou úlohu v polském životě hrály také mládežnické a sportovní organizace, které sdružovalo Zrzeszenie Organizacji Młodzieży Polskiej (ZOMP) či socialisticky orientovaná Siła.¹

7. prosince 1937 předložili zástupci KP premiéru Hodžovi jménem polské menšiny obsáhlé a dlouho připravované memorandum se svými

stížnostmi a požadavky ze všech oblastí společenského života.

K všeobecným požadavkům memoranda patřilo zpětné přijetí všech polských zaměstnanců, propuštěných z práce z politických důvodů, návrat polských železničářů a státních úředníků přeložených z Těšínska z politických důvodů, návrat všech dětí, které opustily polské školy zpět, postátnění polského gymnázia v Orlové, udělení občanství všem polským obyvatelům Těšínska a odstranění všech omezení činnosti polských organizací a jejich styků s Polskem. V hospodářské oblasti požadovalo memorandum, aby byli do zaměstnání v dolech, hutích a továrnách na Těšínsku přijímáni polští obyvatelé a nikoli přistěhovalci z vnitrozemí. Mělo se zabránit tomu, aby se přijímání do práce stalo prostředkem k odnárodňování Poláků. Mělo skončit favorizování českých dělníků a členů českých organizací na úkor polských. Bylo požadováno přijímání polských dozorců, mistrů a úředníků do zaměstnání v poměru odpovídajícím počtu obyvatelstva v českotěšínském a fryštátském okrese. Veřejné zakázky měly být zadávány v první řadě místním řemeslníkům a obchodníkům. Podpory polským hospodářským a odborovým organizacím měly být poskytovány ve stejném měřítku, v jakém jsou poskytovány organizacím českým. Mělo být upuštěno od zakládání českých hospodářských organizací v polských oblastech. Polskému obyvatelstvu měl být při provádění parcelace či kolonizace poskytován spravedlivý přiděl pozemků, přičemž měli být vyloučeni přistěhovalci z jiných krajů státu. V oblasti školství požadovalo memorandum vyrovnání stavu polského školství se školstvím českým, zakládání polských menšinových škol za stejných podmínek jako škol českých, a to ve všech obcích, kde bydlí Poláci, odstranění nepolských učitelů z polských škol a potrestání všech, kdo nátlakem přetahují děti z polských škol do škol cizích. Obecně se mělo znemožnit, aby do českých škol byly přijímány děti, jejichž mateřským jazykem je polština. Dále memorandum požadovalo, aby byly polským kulturním organizacím poskytnuty subvence z veřejných fondů a aby bylo při obsazování katolických i evangelických církevních míst dbáno polských zájmů.

K administrativně-politickým požadavkům patřilo důsledné provádění ustanovení jazykového zákona ve všech oblastech státní a veřejné správy, zaměstnávání Poláků ve státní správě v množství odpovídajícím jejich počtu a státní správa měla zajistit nové „spravedlivé a pravdě odpovídající sčítání lidu“, spravedlivý postup vůči obcím, spravovaným polskou většinou, přiznání státního občanství všem polským

obyvatelům, kteří nejméně 15 let bydlí na území republiky a obecně „*provádění zákonné ochrany polské menšiny tou měrou, jak by tato byla součástí národa československého*“.

Na polské požadavky reagovalo policejní ředitelství v Českém Těšíně, jehož správce Hromádka zastával názor, že jde o požadavky vesměs neoprávněné. Podle jeho informací bylo při volbách do závodního výboru Třineckých železáren 14. prosince 1937 zvoleno 21 Poláků, 11 Čechů a 2 Němci. To prý svědčí o tom, že v Třineckých železárnách, stejně jako v jiných průmyslových závodech v politickém okrese Český Těšín, je zaměstnáno více Poláků, než by jim příslušelo vzhledem k procentuálnímu podílu českého a polského obyvatelstva. „*Konečně nelze nutiti průmyslové závody k zaměstnávání těch nebo oněch dělníků, jako stejně nelze nutiti zákazníka, aby činil objednávky u toho neb onoho živnostníka.*“ Správce PŘČT také připomínal, že Poláci jsou zastoupeni v okresních zastupitelstvech českotěšínském i fryštátském a v čele mnoha obcí stojí polští starostové. Požadavek „*polské dítě do polské školy*“ je prý na Těšínsku obtížné splnit, jelikož zde žije mnoho lidí, kteří nemají jasno v tom, jaké jsou národnosti. V r. 1937 vycházelo v soudních okresech Český Těšín, Fryštát a Jablunkov 16 polských periodických časopisů a žádný z nich nebyl zastaven. V tomto roce v těchto okresech také fungovalo 641 polských spolků, z nichž 51 vzniklo v r. 1937 a rozešly se pouze 4. V uvedeném roce se také konalo 84 polských veřejných schůzí, 540 polských spolkových valných hromad, 246 členských spolkových schůzí, 8 táborů lidu, 15 veřejných průvodů, 365 diskusních večerů a přednášek, 260 divadelních představení a mimo to více než 1200 různých tanečních zábav, věnečků, koncertů, atd. V r. 1937 nebyla činnost žádného polského spolku zastavena, žádný polský podnik nebyl zakázán a žádná polská žádost o nějakou produkční licenci, spadající do kompetence PŘČT, nebyla vyřízena zamítavě. O jakémkoli omezování polské národní či osvětové činnosti tedy nelze hovořit. Při vyřizování podání v polském jazyce je postupováno v souladu s jazykovými předpisy. Úřadování v polském jazyce však naráží na obtíže pro nedostatek zaměstnanců, ovládajících dostatečně polštinu. V církevních záležitostech to jsou právě polští duchovní, katoličtí stejně jako evangeličtí, kteří jsou předvojem nesnášenlivého polského šovinismu, a kteří dle možností činí věřícím české národnosti obtíže, což je prý věc na Těšínsku všeobecně známá. „*Dle zdejších názorů nebude polská menšina na Těšínsku uspokojena nikdy, i kdyby byly splněny její veškeré požadavky, neboť stálým kladením*

požadavků je sledován pouze jediný cíl, t. j. udržování stálého neklidu na Těšínsku a hlásání různých nepravd o utiskování polské menšiny v Československu do světa, jak je to přáním a zájmem Varšavy.“²

Na počátku roku 1938 probíhal v ZŠK ostrý spor mezi předsedou strany a poslancem parlamentu Leonem Wolfem, který trval na opoziční politice, a poslancem moravskoslezského zemského zastupitelstva Karolem Jungou, který sázel spíše na aktivismus a loajalitu. 12. ledna přinesl katovický list Polonia, který byl orgánem opozičního křesťanskodemokratického hnutí Wojciecha Korfantyho a zastával pročeskoslovenské stanovisko, článek, jehož autorem měl být K. Junga. V článku se mimo jiné uvádělo, že čs. vláda vychází polské menšině vstříc, ale místní úřady její snahy maří. Článek vyvolal velký odpor sanačního tisku, který tvrdil, že nelze prokázat, že jeho autorem je skutečně Junga. Dziennik Polski, členem jehož redakční rady Junga byl, až 8. února uveřejnil prohlášení, že jde o dopis, který Junga poslal zástupci Central European Press, a který se pak bez Jungova vědomí dostal do Polonie. PŘČT soudilo, že „*jde jen o odpověď z nouze, a že K. Junga, ať již přímo či nepřímo se postaral o to, aby článek se do Polonie dostal.*“³ Junga byl odsuzován také za údajné setkání s W. Korfantym v Praze 7. ledna 1938. Leonu Wolfovi bylo proto z Varšavy uloženo, aby usiloval o spojení polských občanských stran se socialistickou PSPR a čelil tak Jungovým aktivitám. Podle některých zpráv měl Junga v úmyslu vybudovat samostatnou polskou rolnickou stranu nebo vytvořit polskou sekci agrární strany. Pro tyto své záměry měl získat také podporu části polského katolického duchovenstva, které se na schůzi v Českém Těšíně 17. ledna postavilo proti snahám o sloučení ZŠK s evangelicky orientovanou PPL. PŘČT však zprávy o domnělých Jungových snahách založit novou stranu pokládalo za fámy, „*ješto Junga je si dobře vědom toho, že event. nově založená polská strana by byla podnikem bezúspěšným a že by stála Jungu polit. existenci.*“⁴ Dr. Wolf dle názoru policie při formování jednotné polské strany nebyl příliš aktivní, protože

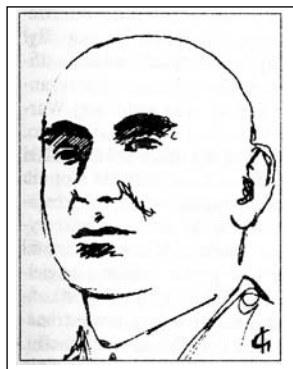
W Cz. Cieszyńie, 4. października 1924.

NASZ LUD

Prenumerata: Rocznie 48 Kcz. Półrocznie 24 Kcz. Czwartorocznie 12 Kcz. Numer pojedynczy 70 h.	Wolne słowo dla ludu śląskiego. Wychodzi co tydzień w sobotę.
Rocznik II.	Numer 40.

Ceny ogłoszeń:
Ogłoszenia literackie, na własną działalność lub jego młodsze 1-50 Kcz. od kilkunastu tysięcy umieszczają odpowiadają robot. — Ceny ogłoszeń politycznych, społecznych, takowych za nadawców, tzn. dla latywności i zaopiniacji według umowy. Latów i zgłoszeń dla swych etc. Reklamacje otwierają się od opłaty pocztowej.

Adres redakcji i administracji: Cieszyń, ul. Frydecka Nr. 8.

Emanuel Chobot (1881-1944)

Karol Junga (1887-1943)

Hotel „Polonia” v Českém Těšíně, dnes hotel „Piast”. Sídli v něm také polské instituce a spolky. Stal se střediskem polského politického, kulturního a společenského života. (kolem r. 1938) sbírka pohlednic Muzea Těšínska

se asi obával ztráty svého současného postavení faktického vůdce polské menšiny v případě sloučení polských stran. Zájem na vytvoření jednotné polské organizace měla zejména mladší generace, jejímž reprezentantem byl hlavně předseda mládežnického Zrzeszenia Organizacji Młodzieży Polskiej (ZOMP) Emanuel Guziur.

Junga zatím pokračoval ve snaze získat podporu pro svou koncepci spolupráce s vládou. 16. ledna pronesl projev na schůzi ZŠK v Rychvaldě. Tvrdil, že jednal s premiérem Hodžou, který je splnění alespoň části polských požadavků nakloněn. Poukazoval na úspěchy německých aktivistů, na to, že jsou přijímáni do státních služeb a tvrdil, že Poláci se mohou dopracovat stejných výsledků.

V druhé polovině ledna se Wolfovi podařilo získat na svou stranu předsedu PSPR Józefa Baduru, profesora polského gymnázia v Orlové. Ten se předtím pokoušel stát za pomoci ČSDSD jeho ředitelem, ale neúspěšně. Dosavadní ředitel gymnázia Piotr Feliks usiloval o zřízení druhého polského gymnázia za pomoci MSz v Českém Těšíně, které by vedl.⁵

V Pudlově proběhla 30. ledna členská schůze ZŠK za účasti 40 osob. Hlavní řečník, Alois Michalek z Třince, ocenil prohlášení vlády z 18. února 1937 a také vstřícná slova premiéra Hodži. Řečník tvrdil, že Poláci nechtějí nic víc než rovnoprávnost s Čechy na kterou mají nárok, když platí daně a dávají vojáky republice. „Zestátnění polského gymnasia nutno přivítat, avšak i zde není splnění požadavků plné, neboť všichni profesori nebyli přijati do služeb a jsou dosud placeni Macierzy Szkolnou“. To je jen částečné splnění našich požadavků a my požadujeme splnění všech.⁶

12. února se v českotěšínském hotelu Polonia konala rozsáhlá porada polských představitelů. Hlavním řečníkem byl poslanec Wolf. V úvodním referátu informoval přítomné o instrukcích, které dostal od Światopolu.

Hovořil o tom, že je třeba klást důraz na práci s mládeží, orientovat se i na mladé absolventy českých škol a nepokládat je za zrádce polské věci. Pak kritizoval vnitřní i zahraniční politiku ČSR. Společnost Národů je prý v troskách a pokud ČSR chce dorozumění s Polskem, musí přiznat polské menšině rovná práva.

Hlavním tématem následující diskuse však byla politika K. Jungy, který dorazil později. Ten byl za své aktivity ostře kritizován, zvláště L. Wolfem a E. Guziurem, který aktivismus nazval „jidášstvím“. Junga se však hájil a tvrdil, že při řešení národnostní otázky vládou dochází k pokroku. Popíral také, že by nesl odpovědnost za články uveřejněné v Polonii a stýkal se s Korfantym a žádal pro sebe právo provádět samostatnou politiku. Většina přítomných ovšem trvala na tom, že polská politika musí být jednotná.⁷

Na valné hromadě ZŠK v Horní Suché 20. února poslanec Wolf znovu zopakoval obvyklé polské požadavky a stížnosti. Prohlášení vlády z 18. února 1937 prý pomohlo Němcům, ale nikoli Polákům. Poláci prý chtějí být loajálními občany republiky, ale požadují nápravu utrpěných křivd. Po převratu bylo na Těšínsku 120 tisíc Poláků, ale nyní je jich jen 80 tisíc. Zanedlouho nebudou v některých obcích chodit do polských škol žádné děti. 7. prosince jsme premiéru Hodžovi přednesli naše stížnosti, které on uznal za oprávněné. „Nespokojíme se však pouze tím, že bude některý polský dělník přijat zpět do práce nebo že některá polská škola obdrží nějakou subvenci. Žádáme a budeme bezpodmínečně žádati odčinění spáchaných křivd. Hlavně veškeré děti polských rodičů, které dosud navštěvují české školy, musejí bez jakýchkoliv pozdějších následků jak pro ně tak i pro rodiče, přejít do škol polských. Pak žádáme bezpodmínečné vrácení všech železničářů na Těšínsko, jelikož dosud asi 15 železničních zaměstnanců se potlouká po Čechách a Moravě a tito jsou právě těmi nejsprávnějšími Poláky, kteří svou národnost nikdy nezapírají.“ My uznáváme, že situace se poněkud zlepšila a doufáme, že se ještělepší, ale na svých požadavcích, přednesených dr. Hodžovi, trváme. Sbližení s Polskem nastane, až se změní Československé nazírání na polskou menšinu na Těšínsku.⁸

Karol Junga se ve svých projevech soustředil spíše na konkrétní problémy. Ve svém projevu na valné hromadě skupiny ZŠK v Německé Lutyni 13. února konstatoval, že většina dříve přeložených polských železničářů se už na Těšínsko vrátila a tato otázka bude asi v nejbližší době vyřešena. Poláci žádají práva, která jim zaručuje ústava a je třeba říci,

že některé z polských nadějí se již naplňují. Jde prý především o to, aby polská menšina nebyla přehlížena při obsazování míst ve veřejných a státních službách. I zde je prý vidět pokrok oproti minulosti.⁹ Na schůzi ZŠK v Polské Lutyni si pak Junga pochvaloval, že se Poláci „minulý rok tužili opravdu velice“, což se také projevilo. Premiér Hodža prý přislíbil nápravu, jelikož polské požadavky nejsou v rozporu s ústavou. Na Těšínsku jsou dva okresní úřady a my chceme, aby tam byli podle národnostního klíče zaměstnáni naši lidé. Potřebujeme, aby byli naši lidé přijímáni také k policii, četnictvu, poště, dráze, atd., abychom viděli, že jsme rovnocennými občany republiky. Chceme také, aby došlo k postátnění škol, které vydrží Macierz Szkolna, a aby bylo utvořeno další polské gymnázium v Českém Těšíně.¹⁰

19. února proběhla v Českém Těšíně schůze ústředního výboru ZŠK, na které bylo vydáno prohlášení, že přes sliby premiéra Hodžy nebyly dosud splněny polské požadavky a napraveny křivdy, způsobené polské menšinou. ZŠK tudíž nemá důvod měnit své opoziční stanovisko vůči vládě a ústřední výbor strany, zastoupený K. Jungou a L. Wolfem, vybízí všechny své členy, aby postupovali solidárně a domáhali se splnění polských požadavků. Podle názoru PRČT „tímto prohlášením mělo být pro zahraniční zdůrazněno zamítavé stanovisko strany vůči čsl. vládě, pro zahraničí pak i pro vnitrozemí mělo být zdůrazněno, že není rozporů mezi Karolem Jungou a posl. dr. Wolfem, pokud jde o zásadně polské věci.“¹¹

Na schůzi ZŠK ve Skřečoni 4. března mluvil opět Leon Wolf, který chválil premiéra Hodžy za jeho vstřícný postoj vůči národnostním menšinám. Ale Hodža není všude. Poláci prý nechtějí, aby Hitler podrobil ČSR protože ví, že by je čekalo totéž. Požadují však, aby ústavou zaručená práva byla v praxi dodržována. Premiér Hodža v prosinci uznal naše požadavky jako oprávněné a my jako menšina jdeme vstříc lepsi budoucnosti.¹²

V redakci listu Dziennik Polski byli zastoupeni spíše radikálnější orientovaní činitelé a psaní deníku podle toho vypadalo. DP začal opět přinášet velmi ostré články, které byly proto často konfiskovány. V období od 1. ledna do 7. března byl DP konfiskován třináctkrát. Podle názoru policie byly některé konfiskované články psány tak hrubým a závadným způsobem přímo proto, aby byly zabaveny. Za inspirátora těchto článků byl pokládán Emanuel Guziur, obecně považovaný za agenta polského konzulátu. K. Junga byl údajně poměry v DP tak znechucený, že už ani nedocházel do redakce. Jeho vztah k L. Wolfovi a E. Guziurovi byl podle

informací PRČT tak špatný, že už nemohl být horší. Popularitu mezi polskou veřejností si prý Junga snažil zajistit osobními intervencemi, což se mu mělo dařit. K hlavním polským požadavkům v únoru patřilo zavedení dvojjazyčného úřadování a dvojjazyčných nápisů na veřejných budovách a také návrat všech železničářů, kteří byli v minulosti z Těšínsku přeloženi do vnitrozemí.¹³

V obtížné situaci se podle PRČT nacházela PSPR. Ta si podle názoru policejního ředitelství snažila připisovat zásluhy za fungování KP a v záležitosti naplňování požadavků polské menšiny, ale ve skutečnosti se žádnými pozitivními výsledky nemohla vykázt. Pozitivní výsledky se obecně připisovaly intervencím K. Jungy ze ZŠK. Jelikož by pro PSPR bylo v této situaci velmi obtížné konat svůj výroční sjezd v plánovaném termínu 19. a 20. března, byl odložen na 2. a 3. dubna. Představitelé PSPR doufali, že plánované jednání zástupců KP v Praze přinese výsledky, které by mohli na plánovaném sjezdu svým stoupencům prezentovat.¹⁴

10. března jednala delegace KP ve složení Leon Wolf (ZŠK), Jan Ofiok (PPL) a Józef Badura (PSPR) o polských požadavcích v menšinové sekci prezidia ministerské rady. Jednání však nevedla ke konkrétnímu výsledku a delegáti se vraceli nespokojení a zklamaní.¹⁵

Následující politický vývoj na Těšínsku i v celém Československu silně poznamenal anšlus Rakouska ve dnech 11.-13. března. Důsledky rakouských událostí pro Československou republiku byly hlavním tématem projevu W. Kotarby na valné hromadě místní skupiny PSPR v Třinci 13. března 1938. Kotarba konstatoval, že nová situace je pro všechny levicové organizace velmi vážná a pokud bude československá vláda donucena k nějaké dohodě s Henleinem či Hlinkou, povede to k okleštění demokracie. Povinností PSPR je proto pracovat na dorozumění mezi ČSR a Polskem, které je pro oba státy životní nutností. Mostem k tomuto dorozumění pak je polská menšina na Těšínsku, což začíná chápat i vláda, která přistoupila k plnění některých polských požadavků. To, že na Těšínsku panuje klid a polský lid má to, co má, byla podle něj především zásluha PSPR. Účast na schůzi však byla dost slabá, přišlo jen 25 lidí a celkem měla skupina PSPR v Třinci 60 členů.¹⁶

Stejný den se v Třinci konala důvěrná schůze ZŠK. I zde se projeví obavy a napjatá atmosféra v důsledku anšlusu. Poslanec Wolf zde prohlásil, že Poláci jsou občané tohoto státu a nebudou se vyhýbat plnění svých povinností ani v nejnebezpečnější situaci. Musí však dojít

Józef Badura (1903-1943)

Jan Buzek (1874-1940)

Emanuel Guziur (1906-1989)

Karol Śliwka (1894-1943)

Leon Wolf (1883-1968)

*Ilustrace podle
Josef Golec a Stefania Bojda
Słownik biograficzny
Ziemi Cieszyńskiej*

k úpravě menšinových záležitostí. Poláci svá práva požadují na základě zákonů republiky. Požadujeme nápravu škod, které utrpěl náš lid, návrat ke stavu z r. 1920 a úplné zrovnoprávnění. Požadujeme návrat propuštěných polských hutníků do zaměstnání a návrat přeložených polských železničářů zpět na Těšínsko. Český tisk tvrdí, že nemluvíme za polský lid, ale my víme, že polský lid je s námi. Nehodláme projevovat neobvyklou vděčnost kvůli každé malichernosti. Až dojde k zásadním změnám, pak zúčtujeme se státem ne slovy, ale city a činy. PŘČT tento projev pokládalo za nezvykle loajální, zvláště zmínku o připravenosti k obraně republiky. „Zda tento loajální projev dr. Wolfa byl pronesen pouze pod vlivem nynější politiky něm. říše, nebo zda zde jde o určitou změnu linie politiky dra Wolfa, nařízenou z Varšavy, lze zatím těžko říci. Dle zdejšího názoru nebude mít tento projev žádného vlivu na dosavadní politiku Poláků v ČSR, která půjde vždy tou cestou, kterou bude diktovat Varšava, bez ohledu na to, zda budou polské požadavky splněny, nebo ne.“¹⁷

Už před anšlusem byly zahájeny přípravy k utvoření jednotné strany, sdružující všechny Poláky na Těšínsku. Moravskoostravské policejní ředitelství hlásilo zemskému ústředí v Brně 7. března, že „v dohledné době dojde k založení ústřední instituce, tzv. „Naczelnej organizacji“ polské na čs. Těšínsku, kterou má být usměrňován život zdejší polské menšiny ve všech složkách a oborech jejího života“.¹⁸ Organizace měla být vytvořena podle pokynů Światopolu a její ustavení podporoval také polský konzulát. Podle informací PŘMO v ní měly být zastoupeny ZŠK, PPL, PSPR, ZOMP, Komitet Gospodarczy a Macierz Szkolna. Ustavení jednotné polské organizace prosazovali zejména představitelé mladší generace, hlavně předseda ZOMP Emanuel Guziur a předseda PPL J. Berger. PSPR vstup do podobné organizace odmítala s tím, že tuto funkci již plní KP. Také někteří starší funkcionáři se obávali ambiciózního Guziura a k vytvoření jednotné strany nepřistupovali s velkým nadšením.¹⁹

Podle názoru PŘČT bylo sjednocení polských stran důsledkem událostí v Rakousku, vystoupení německých stran z vlády, zmínky ministra Becka v interview s G. Ward Pricem o údajné 250 tisícové polské minoritě na čs. Těšínsku, a obecně politického tlaku z Varšavy. 26. března se v hotelu Polonia v Českém Těšíně konala schůze, kde bylo dohodnuto vytvoření Związku Polaków w Czechosłowacji spojením dosavadních stran ZŠK a PPL. Tato schůze byla svolána z iniciativy vůdce ZOMP Emanuela Guziura, který zřejmě doufal, že se mu podaří stanout v čele nové strany a „starych

działaczy“ hodlal odsunout na vedlejší kolej. Zkušený politický veterán Leon Wolf však projevil značnou přizpůsobivost a na výzvu k sjednocení polských stran podle vzoru ZOMP v závěru Guziurova projevu reagoval hlasitým zvoláním „zgadzam się“. Převzal pak iniciativu a navrhl, aby nová organizace byla utvořena spojením stran, zastoupených v KP. To by ovšem vedlo k vyloučení ZOMP, které v něm zastoupeno nebylo. Nakonec byl proto přijat kompromisní návrh a své místo v nové straně získal také Guziur a další funkcionáři ZOMP.

O sloučení polských stran informoval také Dziennik Polski. V článku ze 27. března „Nasza jedność polityczna faktem dokonany“ tvrdil, že dějinná chvíle ukládá Polákům povinnost sjednotit se, což byl podle PŘČT důkaz toho, že se polští předáci na příkaz Varšavy snaží využívat obtížné situace ČSR. DP také tvrdil, že na Těšínsku je opravdu 250 tisíc Poláků, kteří však byli donuceni vzdát se své národnosti a je třeba je přivést zpět. Tuto zmínku PŘČT považovalo za snahu vyvíjet „teror“ vůči českému obyvatelstvu. Nová strana pak podle DP odsuzovala každý minimalismus, defetismus a aktivismus, což byla jasná narážka na nedávné snahy K. Jungy.

V obtížné situaci, nikoli nepodobné té, ve které byla německá sociální demokracie, se ocitla PSPR. Zásadní rozdíl byl ovšem v tom, že polští socialisté na rozdíl od DSAP nespálili mosty mezi sebou a polskými občanskými stranami. Podle názoru PŘČT však byly pozice PSPR s výjimkou Karvinska velmi slabé, strana se nacházela v úpadku a nebylo možno s ní vážně počítat. Celkově správce policejního ředitelství Hromádka soudil, že mu politický vývoj dává za pravdu. „Ze shora uvedeného jest zřejmo to, co jsem opětovně tvrdil, že Polákům při vyjednávání s československou vládou nešlo nikdy o věc samotnou, nýbrž při kladení nemožných požadavků pouze o opatření domnělého důkazu, že čs. vláda nechce Polákům vyjítí vstříc, že těmto se nedostává v Československu příslušných práv a že jsou utlačováni. Tento důkaz chtěli vždy českoslovenští Poláci pro zahraničí podepřít tím, že tvrdili, že vše to, co se jim dostává od čs. vlády je věcí samozřejmou, na niž měli dávno právo, takže o nějakém vycházení vstříc a splnění polských požadavků nelze vůbec mluvit.“²⁰

Podle informací PŘČT se 26. března v Českém Těšíně po skončení oficiálních jednání konala tajná porada, na které byly čteny instrukce Światopolu a ministra Becka. Poláci v ČSR měli podle těchto instrukcí vystoupit s požadavkem autonomie, požadovat navrácení 12 000 dětí do polských škol a návrat ke stavu

z r. 1920. Polští představitelé ovšem kategoricky popírali, že jsou jejich aktivity řízeny ze zahraničí. Sjednocení polských občanských stran v ČSR samozřejmě přivítaly vládní kruhy v Polsku. Parlamentní klub Obózu Zjednoczenia Narodowego ve Varšavě přijal 1. dubna rezoluci, která vyjadřovala radost nad „*faktem zjednoczenia się Polaków za Olzą, co niewątpliwie pozwoli wzmocnić walkę Polonii zaolziańskiej o słuszne jej prawa. Koło z głęboką troską śledzi akcje rodaków za Olzą i zapewnia o czujnej gotowości udzielenia pełnego poparcia i pomocy dla ich wysiłków.*“ To PŘČT pokládalo za nepřipustné vměšování se do vnitřních záležitostí ČSR.²¹

27. března se v Českém Těšíně v souvislosti s rozhodnutím o vytvoření Związku Polaków w Czechosłowacji konala valná hromada ZŠK. Schůze měla velmi bouřlivý průběh a většina účastníků se prý hlavně zásluhou přítomných katolických kněží přiklonila k politice dr. Wolfa. Karol Junga zasáhl do jednání jen pokud to bylo nezbytně nutné a bylo zřejmé, že výsledek pokládá za porážku své aktivistické politiky. Na schůzi bylo rozhodnuto, že politická část ZŠK se spojí s PPL k obraně práv všech Poláků a ZŠK bude nadále zachován jako kulturně-náboženská organizace. Dr. Wolf ve svém projevu řekl, že deklarace z 18. února 1937 vzbudila polské naděje a ZŠK udělal vše pro to, aby akce za zrovnoprávnění dosáhla svého cíle, ale Češi nepodali Polákům pomocnou ruku. Některé polské požadavky byly splněny, ale z ostatních zůstaly jen sliby. „*Většina našich požadavků byla splněna pouze pro efekt.*“ Vláda musí zjednat nápravu v menšinových záležitostech, jinak neopustíme své opoziční stanovisko. „*Správnost našeho stanoviska potvrzuje i to, že všechny německé strany jdou rovněž do opozice. Chceme taková práva, jaká jsme měli, než jsme se stali příslušníky tohoto státu, tj. splnění požadavků z r. 1920. Chceme svobodu pro náš lid, chceme úplnou rovnoprávnost s ostatními cestou autonomie. Právem na ni čekáme již celé věky a proto se musí konečně splnit.*“ Německé strany, které spolu dosud bojovaly, se nyní sjednocují. I my se proto musíme sjednotit. Proto chceme likvidovat politickou část našeho spolku a vytvořit novou politickou stranu Związek Polaków w Czechosłowacji. Wolfova řeč byla často přerušována bouřlivými projevy souhlasu a výkřiky „*vůdce Wolf*“, hlavně ze strany přítomných katolických kněží. V závěrečné rezoluci se pak tvrdilo, že navzdory příslibům vlády nedošlo kromě „*niewielu drobnych ustępstw*“ k žádným změnám v zacházení s polskou menšinou. To prý nutí ZŠK, „*by wraz z czynnikami innych stronnictw polskich na czele swych dążeń postawił, na wzor innych mniejszości w tym państwie*

dezyderat odpowiedniej autonomii narodowej w ramach tego państwa i poczynił wszystkie starania o skonkretyzowanie tego dezyderatu.“²²

Téhož dne se konala také valná hromada místní organizace PPL v Orlové. Hlavním řečníkem byl předseda strany J. Berger, který informoval přítomné o včerejší poradě v Českém Těšíně a jejím výsledku. K rozhodnutí vytvořit jednotnou stranu prý polské představitelé přiměly dosavadní neúspěchy a snaha domoci se svých práv. Prohlásil, že věří v dobrou vůli premiéra Hodži, ale pochyboval o tom, zda se prosadí proti úkladům českých šovinistů. Ostatní menšiny se také sjednocují a Poláci prý nesmí zůstat pozadu. Sblížení česko-polské nenastane, dokud křivdy, které Češi způsobili Polákům, nebudou napraveny. Polský lid na Těšínsku musí dostat ta práva, která měl v roce 1920. Pak komentoval výrok ministra Becka o 250 tisících Poláků a tvrdil, že tento údaj je správný, ale tito Poláci byli uměle odnárodněni českými úředníky. Je třeba tento lid opět navrátit jeho mateřské řeči. Pak se přihlásil o slovo redaktor DP Kominek a vyzýval přítomné, aby všude uplatňovali své národní cítění a v obchodech přijímali obsluhu jen v polském jazyce.²³

V Českém Těšíně se 28. března sešli zástupci ZŠK a PPL v počtu 20 osob, aby projednali podrobnosti sloučení polských stran. Přítomni byli všichni význačnější představitelé polské menšiny (L. Wolf, K. Junga, J. Buzek, J. Berger, E. Guziur, J. Waleczko, G. Ogrocki, J. Heczko a další). Bylo zde odhlasováno svolání k polské veřejnosti, ve kterém byla požadována autonomie. Předsedou ZPwCz byl zvolen dr. Wolf, místopředsedy J. Buzek a K. Junga, jednatelem pastor Berger a jeho zástupcem Emanuel Guziur. Tito lidé byli také hybnými silami nové strany. Místní skupiny ZŠK a PPL měly

Budova okresního úřadu v Českém Těšíně na Tyršově ulici, postavena v l. 1924 až 1927. Byla zde také četnická stanice. sbírka pohlednic Muzea Těšínska

splynout v Koła ZPwCz a v Českém Těšíně se měl utvořit ústřední sekretariát Związku. Další sekretariáty postupně vznikly v Karvině, Trinci, Dol. Bludovicích a Novém Bohumíně, expozitury v Orlové, Dol. Těřlicku a Bystřici n. O. Ustavení ZPwCz neproběhlo bez problémů. Nástup radikálů vedl k odstranění předáků, pokládaných za příliš umírněné. J. Waleczko byl zbaven funkce v redakci DP a byl pověřen organizační prací v ZPwCz. Místo něj se vedoucím redaktorem stal důvěrník konzulátu Paweł Kubisz. Rozhodující osobností v tomto listu byl ostatně již delší dobu úředník konzulátu Rudolf Kobiela, který osobně psal zásadní články. Kromě toho byl do redakce DP z Polska povolán jako poradce varšavský žurnalista Alexander Then.

Na PRČT sloučení polských stran příliš velký dojem neudělalo: „*Vznik nové polské politické strany byl v českém táboře přijat naprosto klidně, neboť je jasno, že prakticky se zatím nic nezměnilo. Požadavek autonomie není brán vážně a zdá se, že ani Polákům není dosud jasno, co vlastně chtějí. Někaké osnovy v tomto směru dosud vypracovány nebyly. Že sloučení Poláků a požadavek autonomie působiti budou na mnohé indifferntní, resp. dosud k české národnosti se hlásící osoby, o tom nelze pochybovati.*“ Zprávu o sjednocení polských stran v ČSR přinesl také tisk v Polsku, konkrétně *Ilustrowany Kurjer Codzienny*, a to již 28. března. Podle informací PRČT toto číslo vyšlo o den dříve a článek byl datován z Varšavy k 26. březnu, což podle PRČT svědčilo o tom, že sjednocení polských stran bylo nařízeno a orga-

nizováno ze zahraničí. V PSPR se prý také ozývaly hlasy pro vstup do Związku Polaków.

DP sjednocení polských stran zdůvodnil takto: „*W chwili, gdy ważą się w Republice Czechosłowackiej losy wszystkich grup narodowościowych i gdy na horyzoncie politycznym zarysuje się obraz innej przyszłości narodowych mniejszości w tym państwie, przystąpiliśmy do wzmocnienia naszej polskiej całości organizacyjnej.*“ Dále se v článku proklamovala vůle nové strany udržovat dobré vztahy s PSPR a spolupracovat s ní na realizaci polských požadavků. DP také tvrdil, že výroky ministra Becka o 250 tisících Poláků v ČSR jsou oprávněné, a že za Poláky nelze pokládat pouze ty, kdo se k polské národnosti hlásí, ale i „*ludność polską z języka i pochodzenia*“.²⁴

V den oficiálního ustavení ZPwCz vystoupil v rozhlase premiér Hodža, který přislíbil pokračování v úpravě národnostních poměrů, vypracování národnostního statutu a kulturní autonomii menšin. 29. března vystoupil v parlamentu poslanec Wolf jménem polské menšiny s prohlášením, kterým se připojil k zástupcům německé a maďarské menšiny, kteří požadovali autonomii. Stěžoval si, že se pro Poláky v ČSR nic nedělá a že po 17 let směřovala česká politika k jejich odnárodňování. Požadoval také obnovu polské „národní državy“ na Těšínsku z doby před jeho rozdělením a náhradu škod, které polská menšina v uplynulých letech utrpěla. Polemizoval s ním komunistický poslanec Karol Śliwka, který Wolfovi upřel právo hovořit za celou polskou menšinu a obvinil jej, že nedělá politiku pro Poláky, ale pro Becka a Hitlera.²⁵

POZNÁMKY

- Gawrecki, Dan: *Těšínsko v období mezi světovými válkami (1918-1938)*. In: *Nástin dějin Těšínska*. Ostrava-Praha 1992, s. 90-94; Gawrecki, Dan: *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*. Český Těšín 1999, s. 106, 264-269, 303-305, 314-318.
- Moravský zemský archiv v Brně (dále je MZA v Brně), ZÚB, prez., 1938, k. 284, i. č. 13135.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 284, i. č. 13135.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 284, i. č. 13135; Zemský archiv v Opavě (dále ZA v Opavě), PRMO, prez., 1938, k. 434, i. č. 1/6; Gawrecki, Dan: *Politické...*, s. 353.
- ZA v Opavě, PRMO, prez., 1938, k. 434, i. č. 1/6, 1/15, 1/28; Gawrecki, Dan: *Politické...*, s. 353.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 275, i. č. 1746.
- ZA v Opavě, PRMO, prez., 1938, k. 434, i. č. 1/36; Gawrecki, Dan: *Politické...*, s. 354-356; Nowak, Krzysztof: *Karola Jungi drogi i bezdroża polityczne*. In: *Wiekі stare i nowe*. T. 3. Katowice 2003, s. 153-154.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 275, i. č. 2827.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 276, i. č. 2965.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 277, i. č. 3613.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 284, i. č. 13135.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 277, i. č. 3614.
- ZA v Opavě, PRMO, prez., 1938, k. 434, i. č. 1/6; Gawrecki, Dan: *Politické...*, s. 353; MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 284, i. č. 13135.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 284, i. č. 13135.
- Gawrecki, Dan: *Politické...*, s. 357; ZA v Opavě, PRMO, prez., 1938, k. 434, i. č. 1/26; MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 284, i. č. 13135.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 277, i. č. 3935.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 277, i. č. 4015.
- ZA v Opavě, PRMO, prez., 1938, k. 434, i. č. 1/28.
- Gawrecki, Dan: *Politické...*, s. 357; PRMO, prez., 1938, k. 434, i. č. 1/28.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 284, i. č. 13135 (*Nasza jedność polityczna faktem dokonany*. *Dziennik Polski*, 27. 3. 1938); Nowak, K.: *Emanuel Guziur 1908-1989*. Cieszyn 1999, s. 15; Nowak, Krzysztof: *Leon Wolf (1883-1968). Biografia polityczna*. Katowice 2002, s. 195-196.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 284, i. č. 13135.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 278, i. č. 4909; Nowak, Krzysztof.: *Leon Wolf...*, s. 196.
- ZA v Opavě, PRMO, relace, 1938, k. 1240, i. č. 1444.
- MZA v Brně, ZÚB, prez., 1938, k. 286, i. č. 15291 (*Odezwa Związku Polaków w Czechosłowacji do ludności polskiej w Czechosłowacji*. *Dziennik Polski*, 29. 3. 1938, *Ile Polaków jest w Czechosłowacji?* *Dziennik Polski*, 25. 3. 1938); ZA v Opavě, PRMO, prez., 1938, k. 434, i. č. 1/46, 1/86; Gawrecki, Dan: *Politické...*, s. 357; Nowak, Krzysztof: *Rola konsultatu Rzeczypospolitej polskiej w Morawskiej Ostrawie w rozwoju sytuacji na Zaolziu w 1938 roku*. *Slsb*, 94, 1996, s. 68-69; Kaňa, Otakar-Pavelka, Ryszard: *Těšínsko v polsko-československých vztazích 1918-1939*. Ostrava 1970, s. 84-86; Nowak, Krzysztof: *Leon Wolf...*, s. 196.
- Gawrecki, Dan: *Politické...*, s. 358; Čelovský, B.: *c. d.*, s. 139; *I Poláci žádají autonomii*. Moravskoslezský deník, 30. 3. 1938, s. 1; Digitální knihovna Český parlament: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/143schuz/s143005.htm>, <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/143schuz/priloh01.htm>; Nowak, Krzysztof: *Leon Wolf...*, s. 198; *Poslanec Wolf mystifikoval parlament*. Ostravský dělnický deník, 1. 4. 1938, s. 7.

Těšínská kulturní výročí – Těšínské divadlo

I. část

Zbyšek Ondřeka

Záhy po ukončení druhé světové války došlo v české části Těšínského Slezska k nebývalému nárůstu kulturně-společenských aktivit. Lidé byli dychtiví po kulturních prožitcích, setkáních, pořádaly se výstavy, divadelní představení, koncerty, taneční zábavy a plesy. Toto z dnešního pohledu nesrovnatelné spontánní hnutí souviselo nejen se všeobecnou euforií, která obyvatelstvo přirozeně ovládla poté, co se po dlouhých sedmi letech dočkalo ukončení okupačních poměrů. Bezesporu bylo i výsledkem společenské a občanské sebereflexe. Lidé pocítovali nejen radost z toho, že opět mohou svobodně studovat, bavit se, sportovat, chodit kam se jim zlíbí. Po válce si však lidé začali mnohem více než dříve uvědomovat, jak důležité je vědět, odkud jsou, kde je jejich domov, kam patří. Pořádaly se kulturní, sportovní a společenské podniky, přednášky a setkání, které navazovaly na předválečné tradice a pokoušely se obnovovat zpretrhané vazby. Byly spontánně obnovovány nejen školy a úřady, ale i sportovní kluby, skautské a turistické oddíly, nejrůznější kluby a spolky, opět začaly vycházet dříve okupačními úřady zakázané noviny a časopisy. Některé spolky a instituce zanikly, jiné vytvořily úctyhodnou mnohaletou tradici. Na stránkách „Těšínska“ bychom významným těšínským kulturním výročím – a především práci lidí, kteří za těmito výročími stojí – rádi věnovali alespoň malé ohlédnutí.

Začneme *Těšínským divadlem*, které se objevilo na kulturní mapě republiky v roce 1945 (v roce 2005 tedy uplynulo 60 let od jeho založení) jako zcela nová instituce, v poměrech Těšínského Slezska to byl nový fenomén, něco nevídaného. I když nadšení nechybělo, začátky nebyly tak jednoduché, jak by se zdálo. Pravda, v Těšíně byla ještě před rozdělením města a vznikem Českého Těšína roku 1910 vystavěna nádherná budova městského divadla ve vídeňském stylu, která byla svědkem řady (zvláště německojazyčných) představení a město se tak mohlo chlubit divadelní tradicí. Novému Českému Těšínu ale nejen vlastní divadelní budova, ale i divadelní tradice citelně chyběla. O to více musíme docenit úsilí a vytrvalost, s nimiž se do projektu zřízení vlastního divadla pustili místní nadšenci. Dosáhli svého – v Úředním listě ČSR ze srpna 1945 se objevila první zpráva o výnosu, kterým bylo zřízeno stálé profesionální divadlo v Českém Těšíně – a to pod dohledem Národního divadla Moravskoslezského v Ostravě. Správní akt sice divadlo ustavoval právně, ale ke vzniku skutečného živého divadla s herci a představeními mohlo dojít jen za podpory místních správních orgánů a představitelů průmyslových, obchodních a finančních kruhů a české inteligence, kteří se ve svém úsilí dokázali shodnout. Byl založen přípravný výbor v čele s hercem Antonínem Kryškou. Tomu se podařilo vytvořit první činoherní umělecký

„Střelnice“ v Českém Těšíně, v r. 1945 zde bylo založeno Těšínské divadlo. sbírka pohlednic Muzea Těšínska

Těšínské divadlo,
foto Henryk Wawreczka

Představení „Ondraszek“,
r. 2005, foto K. Czerná

Představení „Noc na Karlštejně“,
r. 2005, foto K. Czerná

soubor, 25. září 1945 ustavit *Těšínské Oblastní Divadlo* jako právnickou osobu a 6. října téhož roku poprvé veřejnosti představit v sále restaurace Na Střelnici v Českém Těšíně premiéru Vrchlického hry *Noc na Karlštejně*. Prvních několik let hrálo divadlo jen česky. Divadelníci tehdy pracovali bez vlastní budovy, bez vybavení, zázemí a zkušeností, často bez peněz, ale zato s velkou odvahou a nadšením. Peníze na provoz získávalo divadlo od nejrůznějších firem, lvi měrou přispívaly Třinecké železárny, které se tak staly sponzorem divadla. Této tradici zůstaly nakonec věrny dodnes. Přispěly ale i jiné firmy a byly pořádány i sbírky darů od občanů nejen z Českého Těšína, ale z celého českého Těšínska. Podobnost s Národním divadlem jistě ne náhodná. Přesto si dovedeme představit nejistotu a zoufalé podmínky, v nichž první umělecký soubor pracoval. Divadelní výbor, tehdejší jazykem komitée, spolu s ředitelem Kryškou, dokázali zajistit alespoň základní finanční zdroje a dosáhli ke konci roku 1945 i osamostat-

nění divadla od ostravské kurately. Největším místním nadšencem, který se aktivně zapojil do budování divadla, byl školní inspektor, dřívější učitel Emil Vávrovský. Ten dokázal strhnout svým elánem i další spolupracovníky. Byl iniciátorem vytvoření Družstva DTS (Divadla Těšínského Slezska), které bylo 14. května 1946 zapsáno do spolkového rejstříku a stalo se provozovatelem *Divadla Těšínského Slezska*, jak zněl změněný název divadla od roku 1946. Vávrovský byl zvolen předsedou Družstva DTS, dalšími členy představenstva byli Antonín Novotný ml., lékárník, Jan Turek, vrchní inspektor finanční stráže, Karel Kristl, ředitel energetických podniků, Hubert Laštůvka, ředitel občanské záložny. Ve 12 členné dozorčí radě byli zastoupeni představitelé podniků, obcí a měst. Již v přípravné fázi však družstvo, nespokojené s uměleckými výsledky, poděkovalo řediteli Kryškovi a do čela divadla povolalo nového ředitele Jana Macháčka. Na místo uměleckého ředitele družstvo povolalo jednoho z předních herců ostravského divadla Antonína Brože. Divadlo Těšínského Slezska bylo od počátku zájezdovým oblastním divadlem, většinu představení sehrálo v hospodských sálkách ještě menších než byl ten domácí v Českém Těšíně. V první sezóně 1945-1946 divadlo uvedlo 16 premiér, odehrálo 270 představení a vykázalo 50 736 platících diváků.

Zatímco první sezony odehrálo divadlo ještě v období poválečné euforie a v demokratických poměrech, únorové násilné převzetí moci v Československé republice komunistickou stranou v roce 1948 přinesly zcela odlišnou politickou realitu a to se muselo projevit i v regionální kultuře. Změny se nevyhnuly ani českotěšínskému divadlu, které snad nejvíce postihla socialistická rajonizace – divadlo nesmělo působit za řekou Ostravicí, tedy za hranicemi Těšínského Slezska, kam naopak byla administrativně rozšířena působnost tehdejšího Beskydského divadla z Nového Jičína. Politické zásahy se projeví na poklesu počtu premiér, počtu uváděných představení i diváků. V roce 1949 byl Jan Macháček odvolán z funkce a novým ředitelem divadla se stal Josef Zajíc, který dříve založil a řídil Hanácké divadlo v Přerově a Kroměříži. Zajíc sice rozhodně nevystupoval jako militantní přívrženec komunistů, ale nemohl zabránit řadě opatření a změn, které nakonec dovedly divadlo k hluboké krizi. Vědom si této skutečnosti, Zajíc angažoval řadu hostů, repertoár divadla byl změněn, mimořádně významným počinem nového ředitele bylo navázání kontaktů s Teatrem Polskim v Bielsku-Bialé. Zajíc si byl

velmi dobře vědom také čilého ruchu v polských ochotnických divadelních souborech na českém Těšínsku a tak se v sezóně 1949-1950 uskutečnilo velké turné bielského divadla na levém břehu řeky Olše. Tímto krokem, ne všemi přijímaným objektivně, se řediteli Zajícovi podařilo nejen rozšířit okruh zájemců o divadlo o polské diváky, ale především zlomit pomyslnou bariéru, vytvořenou ve vědomí místních obyvatel, kteří byli svědky polského záboru české části Těšínského Slezska v roce 1938. Bariéru, která komplikovala nejen československo-polské diplomatické a politické vztahy po celou dobu války, ale v prvních poválečných letech se projevila i ve společenských a kulturních kontaktech mezi Čechy a Poláky na Těšínsku. Kontakty českotěšínského divadla s Teatrem Polskim v Bielsku-Bialé se pak staly pravidelnými a ředitel Zajíc začal také na jeviště uvádět pravidelně polskou dramaturgii. Přirozený vývoj, zejména místní polské ochotnické divadelní hnutí a zájem polské veřejnosti o divadlo, pak vedl k ustavení druhé – polské scény Těšínského divadla v sezóně 1951-1952. Polská scéna začala pracovat pod vedením Władysława Niedoby, tehdejšího referenta Polského kulturně osvětového svazu (PZKO) v Československu. Niedoba se stal prvním uměleckým šéfem polské scény, soubor tvořili talentovaní ochotníci, z nichž řada pak natrvalo spojila svoji uměleckou i profesionální činnost s Těšínským divadlem. Až v 60. letech získalo Těšínské divadlo důstojné sídlo, svoji stálou budovu a tolik potřebné zázemí na Ostravské ulici, kde působí dodnes. Významnou částí jeho práce však po celých šedesát let zůstala zájezdová představení – česká i polská, pořádaná prakticky po celém dnešním Moravskoslezském kraji. Připomeňme, že dnes je zřizovatelem Těšínského divadla Moravskoslezský kraj a toto divadlo je jediným profesionálním divadlem v ČR, kde kromě české působí i jinojazyčná, v našem případě polská, scéna. Je také jediným profesionálním polskojazyčným divadlem za hranicemi Polska. Postupně se stalo modelem česko-polské kulturní kooperace, která v posledních letech daleko překročila pomyslné kulturní horizonty a přispěla nejen k vzájemnému poznání a sblížení Čechů a Poláků na Těšínsku. Vrcholem této spolupráce byl podíl těšínského divadla na organizaci několika ročníků *Divadelního festivalu Na hranici*, který se konal od roku 1990 jak v Českém Těšíně tak v Těšíně polském. Jedním z posledních projektů, který tuto cestu vzájemně prospěšné spolupráce dokládá, je i projekt dvojijazyčného muzikálového představení *Těšínské niebo – Cieszyńskie nebe*, volně

Plakát – *Těšínské niebo – Cieszyńskie nebe*, foto W. Przeczek

Příprava scény – *Těšínské niebo – Cieszyńskie nebe*, M. Pražák a S. Navrátilová

Závěr při premiéře – *Těšínské niebo – Cieszyńskie nebe*, zprava: J. Nohavica, R. Lipus, R. Putzlacherová, F. Blaták

Plakát – 5. festival divadel
Moravy a Slezska
v Českém Těšíně,
r. 2005, foto K. Czerná

představující historii soužití několika národů v Těšíně a Českém Těšíně. Vlastně bychom měli napsat trojjazyčného, protože v představení slyšíme i němčinu...

Oslavy 60 let existence Těšínského divadla spojené s představením *Noci na Karlštejně* (připomínajícím ono legendární první představení z roku 1945), doplněné o výstavu dobových dokumentů a fotografií ve foyer a v galerii divadla, nám na podzim roku 2005 připomněly skromné počátky této instituce. Možná, že tehdy v roce 1945 skupině nadšenců vedené Emilem Vávrovským mnoho lidí nevěřilo, a vidíte, dnes vyrostlo Těšínské divadlo do podoby kulturního stánku, bez něhož si společenský život na Těšínsku snad ani neumíme představit.

Zpracováno podle materiálů poskytnutých Těšínským divadlem.

Nejstarší pečeť města Bohumína

Karel Müller

Nejstarší pečeť
města Bohumína
Kresba Hana Pravdová

Když jsme takřka před deseti lety publikovali přehled známých pečeti obcí na Těšínsku, bylo nám jasné, že výsledky našeho bádání zdaleka nejsou konečné. Zvláště v případě městských lokalit s vlastní kanceláří lze očekávat ještě řadu zpřesnění a nálezů otisků dosud neznámých typářů, především v archivech mimo vlastní region. Nejcennější jsou pak zjištění, která posunou dataci užívání vlastního městského či vesnického pečetidla směrem do minulosti.

U Bohumína jsme existenci typáře předpokládali již ve 2. polovině 15. století, poněvadž v této době měl už statut města, k jehož

základním atributům náleželo vždy také právo na vlastní pečeť. K dispozici jsme však měli doposud pouze otisky dvou pečetidel – většího a menšího – pocházejících ze 17. století.¹ Na nich prezentovaný městský znak v podobě na třech stupních stojícího antonínského kříže s kulovitě zakončeným příčným břevnem ale přímo posunoval předpoklad jeho vzniku před rok 1480, kdy město definitivně vyšlo z rukou Bělíků z Kornic. Poněvadž erbem tohoto rodu držícího bohumínský statek od 20. let 15. století byl zmíněný antonínský kříž, je nutno kořeny znaku Bohumína a spolu s ním i vznik nejstaršího vypáře hledat právě ve vymezeném, přibližně šedesátiletém období. Mohlo se tak stát již v roce 1426, kdy Bělík z Kornic udělil Bohumínským právo odumrti.²

V Moravském zemském archivu v Brně ve fondu Nová sbírka se nachází obsáhlý konvolut spisů z roku 1491 týkající se uprchlého mlynáře Miloška z Klimkovic.³ Mezi jinými listy je zde uloženo také svědectví „purkmistra, fojta a úplné rady města Bohumína“ o výslechu Jakuba Kuroplacha z Petřkovic a Mikuláše z Medar ve věci údajné krádeže sladu v klimkovickém mlýně. Dokument psaný na papíře je datován 20. června 1491 a představitelé města k němu „pro lepší svědomí a jistotu dali ... svou městskou pečeť přidáviti“. Přitíštěná bohumínská pečeť je z černého vosku a má průměr 25 mm. Přestože otisk

je poněkud otřelý, v pečetním poli je patrný španělský štít a v něm antonínský kříž s půlkulovitě zakončeným příčným břevnem, stojící na masivních třech stupních, vyplňujících takřka dvě třetiny plochy štítu. Opis je lemován zevnitř linkou a drobným provazcem, zevně linkou a perlovcem, je proveden gotickou minuskulou a zní: *s. ciuitatis . oderberg .* „příčemž jako dělicí známka slouží drobné kotoučky.“⁴

Před sebou tedy máme dosud nejstarší známý otisk pečeti města Bohumína. Nepochází sice z období panství Korniců, ale za dobu vzniku typáře, kterým byl proveden, můžeme s jistotou považovat přinejmenším polovinu 15. století. Podle našeho soudu jde o otisk prvního bohumínského pečetidla, jehož obraz s erbem Bělíků z Kornic stojí na počátku vývoje městské symboliky Bohumína.

POZNÁMKY

- 1 Müller, Karel: Pečeti a znaky obcí českého Těšínska. Český Těšín 1997, s. 13 – 14.
- 2 Hosák, Ladislav: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha 1938, s. 928 – 929.

- 3 Moravský zemský archiv v Brně, G 2 – Nová sbírka, sign. 696/8.
- 4 Tamtéž, sign. 696/8b.

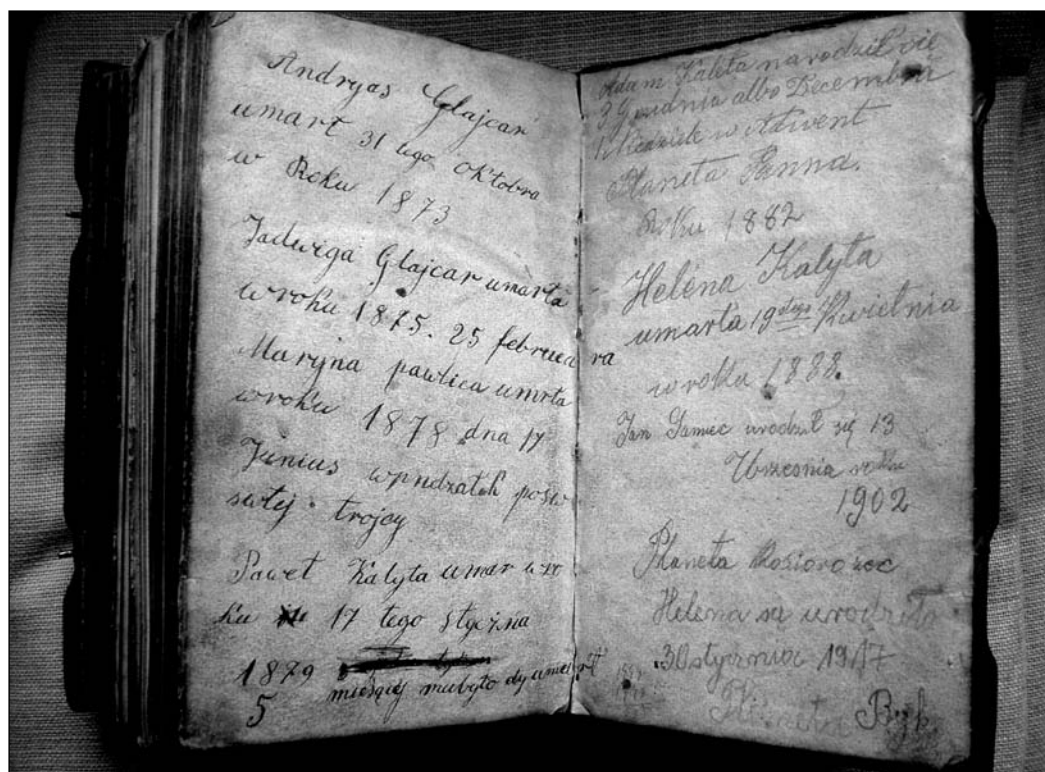
Vlastnické vpisky ve starých knihách

Marta Častulíková

Vztah majitelů k jejich knihám byl vždy odlišný od vztahu k ostatním druhům majetku. Mnoho majitelů se snažilo dát tento vztah nebo aspoň samotné vlastnictví knihy nějak najevo a nejčastěji to bývalo přidešití, předsádka nebo volná místa na titulním listu, která je zlákala k vepsání několika slov případně i vět. Nejčastějším typem vpisků je prosté označení vlastnictví jménem majitele v úplné nebo zkrácené podobě, často je však toto jméno nahrazeno jen propletenými písmeny, což ztěžuje možnost

identifikovat příslušnou osobu. Někdy bývá jméno uvozeno ustálenou formou „Ex libris...“ nebo „Ex Bibliotheca...“. Rukopisný způsob označení vlastnictví se někdy objevuje zároveň s vlepovaným exlibris, mnohem častěji jej však tento původní způsob zcela nahrazuje.

Také ve sbírkách Muzea Těšínska se takových knih nachází mnoho, některé z nich byly i majetkem významnějších regionálních osobností. Přestože datované rukopisné přípisky nalezneme v muzejních sbírkách již ze 16. století, převážná

Část rodinné kroniky v bibli z r. 1726

Vlastnický přípisek
cisterciáckého kláštera
na Velehradě
v „Historii církevní“
z r. 1592 s přeškrtnutým
exlibris původního majitele.

většina z nich je poškozená nebo neúplná nejen působením vnějších nepříznivých vlivů prostředí nebo biologických škůdců, ale často byly starší vpisky novým majitelem částečně nebo úplně znečitelněny přeškrtnutím, vyškrábáním, případně byl předsádkový papír stržen nebo vlastnický přípisek z titulní strany vystřižen. V úplnosti se tak zachovaly nejčastěji vpisky od konce 18. století. Z hlediska regionální historie jsou významné zejména vpisky osob z blízkých měst a obcí, případně vlastnictví těšínských tisků osobami ze vzdálenějších regionů, což je dokladem čilého dobového knižního trhu.

Příkladem jednoduchého vlastnického vpisku je kniha A. Heinricha „Scherschnick's Denkmahl“ z r. 1824 (sign. SIL 2462), na jejímž titulním listu najdeme datovaný podpis moravského historika „Christ d' Elvert July [1]825“. Patrně později bylo na tento titulní list přidáno i razítko „Aus d' Elvert's Bibliothek“.

Jméno majitele často doplňuje jeho zaměstnání, jak například na přidešti souboru kázání J. Reispergera z r. 1763 (sign. H 15660) dokládá vpisek „Ex Libris Francisek Šalešij. Kostelník.“ Někdy o sobě majitel knihy zanechal i další životopisné údaje. Na předním přidešti těšínského tisku z r. 1859 „Historyia wiary ewangelickiej w Śląsku austriackém“ (sign. S 6122) najdeme tyto řádky: „I Złn 20kr koszuje To jest własność Jerzygo Wałach Sztucznytkacz Narodzony Roku 1844. w Gminie Wendrin Będący od r. 1854, do roku 1883. około Cieszyńa, i w Cieszyńie: A od roku 1883. od 1. Listopada,

w Bytrzicy. Od R. 1864 do roku 1891 Robiłem obrusy, a Płotno. około 6.000 obrusow zrobiłem.“ Na zadním přidešti pak majitel ještě připsal „Ifl. 20 kr. R. 1870. własność Jerzygo Wałach Miłownik Książek.“

Zejména na přideštích a předsádkách rodinných biblí nebo postil předávaných z generace na generaci najdeme data svatby, narození i úmrtí dětí, sourozenců nebo rodičů majitelů. Nezřídka tak nalezneme popis rodu, případně doklad o knize jako cenné součásti rodinného dědictví. Příkladem je vpisek na přidešti Postyla Grzegorza z Żarnowca z r. 1563 (sign H 8137) „Postyla Grzegorza z Żarnowca. Księga ta jest cennym zabytkiem rodziny Wałachów Ujmiszczanów i kolejna przechodziła przez pradziadów pradziada Jerzego Wałacha, gospodarza na Ujmińsku /Łomisku) w Rzece, potem przez zyce dziadka, gospodskiego w Wyrąbaniej w Trzanowicach, Jerzego Wałacha aż do rąk Jana Wałacha, ojca mego. który zmarł na swoim gospodarstwie w Rzece na Równicach dnia 21. listopa= da r. 1936, aż dostała sie wreszcie i do mych rąk piszącego Józefa Wałacha, obecnie gospo= darza na Równicach i powierzona jego pieczy przyświadcá lyóné nadal blaskzém odwiecznych tradycji Luter= skich Rodziny Wałachów Ujmiszczanów z którego wywodzą sie odnoga Wałachów Równickich. Napisano w Rzece dnia 23. kwietnia 1938. Józef Wałach.“

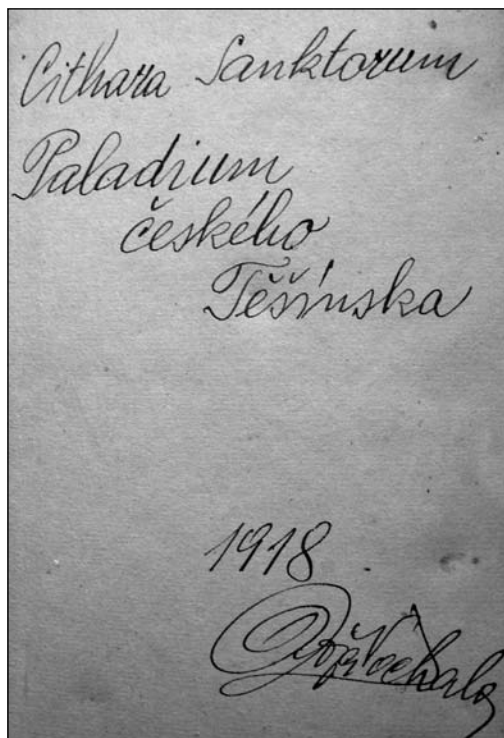
Zajímavé bývají i okolnosti získání konkrétní knihy a údaje o ceně, za kterou ji majitel koupil. „Pisně evangelitské“ z r. 1615 (sign. H 7787) obsahují volně vložený list s tímto textem: „Na bílou sobotu 16. dubna 1827 Nabízěl p. Volek (rolník) ze Stříteže u Rožnowa česko-bratrský kancionál písní který jsem koupil za cenu 350 Kč a 5Kč na přilepšení. Kancionál jest z roku 1615. Radomír Nitzche m.v.r.“ Stejný majitel pak ve faksimile Hájkovy kroniky vytištěné r. 1819 (sign. 7789) zanechal tento vpisek. „Tuto „Hajkovu Kroniku koupil jsem v Lhotě u Lipníka od Ant. Macháče čís. 69 26/10 1873. Vázal: Fert Bedřich Knihař zde. Přerov Horní m. čís. 9 Radomír Nitsche“

Někteří majitelé své vpisky postupně rozšiřovali, jak dokládají čtyři vpisky provedené stejným rukopisem v tisku „Zdravá Radda Lékařská“ z konce 18. století (sign. Z 1278). Na přidešti najdeme zápis: „W cieszyńie Ot roku 1875. Nabył to lekarstwo. Franciszek Recmanik“ „Było to prawie w Niedziele. Napisał F.Re.“ Zda knihou koupil nebo dostal nezjistíme, ale na předsádce je ještě nedokončený zápis „Ta Kszonszka Lekarstwa pochodzi ot powaznego i“. Je možné, že sám později tuto knihu daroval, o čemž by svědčil další přípisek na zadním přidešti „Na pamióntke ot F.R.“

Častým druhem rukopisných připsků byla nejrozumnější věnování. Jedním z novějších dedikačních vpisků je např. tento v modlitební knize vydané r. 1859 (sign. Z 921): „*Pamiętkę dla mej Córki jedynej Kreśle te słowa wdniu Nawrócenia św. Pawła 25/I 1931 dzien unas piekny i wesololy ale me serce smutne, cie Kochajaca Twa Matka*“ Bohužel už dárkyně neuvedla důvod svého smutku a tak další okolnosti daru zůstávají utajeny.

Majitelé někdy vyjadřovali jejich životní zásady, postoj k obsahu knihy nebo k jejímu významu. Na předsádce vlasteneckého tisku píšící „Muza morawská w patero Oddělenjch...“ z r. 1813 (sign. H 18266) majitel vepsal „*Kdo nemiluje mateřský swůj jazyk nezasluhuje slouti člověkem. Slavomil Haksman*“. Nový majitel s tímto vyjádřením patrně souhlasil, takže vpisek ponechal čitelný a jen na rub předsádky otiskl své razítko očividně mladšího původu „KAREL PROCHAZKA V MISTKU“. Na předsádce Třanovského Cithary Sanctorum z r. 1803 (sign. H 18377) zase nalezneme vpisek „*Cithara Sanctorum Paladium českého Těšínska 1918 Joža Vochalá*“.

O tom, jak špatné zkušenosti měli majitelé knih s půjčováním knih, svědčí vpisek „*Adolf Slivka Čes. Těšín Široká č. 9. Vrať mně, jinak máš neštěstí k očekávání*“ v knižce „*Diamanten und Perlen*“ z r. 1902 (sign. Z 1691). Že ani zhruba o sto let dříve to s úmyslným ponecháním si půjčených knih nebo rovnou s jejich krádežemi nevypadalo lépe, svědčí jasné varování majitele v Postile z r. 1729 (sign. P 2768) „*Postilka Adamowa Hůdzeczkowa Hdo tú Knissku*

Připisek Joži Vochaly

ukradnie Hned mů rúka úpadnie. Adam Hůdzeczek Rokú 1817“

Staré arabské přísloví, že kniha je jako kapesní zahrádka, dokládá, že i v minulosti nebyla kniha považována jen za pouhý užitkový předmět, ale že ke knihám měli jejich majitelé a čtenáři vztah téměř jako k živému organismu. Tak i staré knihy, zajímavé svým obsahem i vnější formou, které nám navíc přibližují osoby dávno zapomenuté prostřednictvím jejich poznámek a vpisků, zůstávají dodnes živým dokladem minulosti a ne jen mrtvým muzejním exponátem.

Mizející rostliny Těšínska

Koukol polní (*Agrostemma githago* L.)

Miroslav Skarka

Jednou z kriticky ohrožených rostlin, kdysi na Těšínsku, a nejen tam, člověkem záměrně potíraných a dnes takřka vymizelých je koukol polní. Má zvláštní latinský název, který samotný nám již o rostlině ledacos napoví. Rodové latinské jméno „*Agrostemma*“ se skládá z řeckého „*agros*“ = pole a „*stemma*“ = věnec. Snad je to proto, že se jeho květů od pradávna používalo k vázání věnečků, zejména venkovskými dětmi. Druhový název latinský je pak podle Plinia od kmene „*gith*“ tj. „černé semeno“, a z latinského „*agere*“ = vésti, zřejmě kvůli podobnosti semen koukolu se semeny černuchy seté (*Nigella arven-*

sis) a druhů příbuzných, které také často rostly jako plevel v obilí.

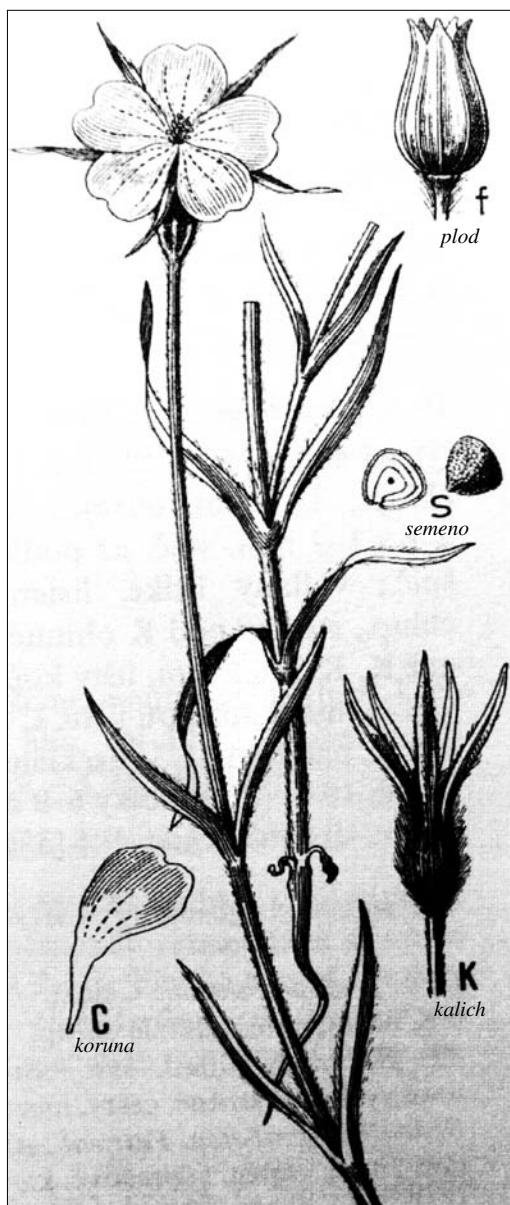
Rodové jméno české je původu praslovanského (např. staročeské kúkol, ukrajinsky kukil) a zpravidla se spojuje s ruským „kolokol“ = zvon. Slovo koukol může označovat i jiné obilní plevele jako např. jílek mámivý nebo černuchu rolní, jak dovozují údaje ve starých herbářích. Názvy pro koukol, jílek i sverep stoklasu se tedy ve staré době pletly. Druhový název český pak označuje nejběžnější naleziště rostliny - pole.

Koukol polní řadíme botanicky do čeledi hvozdíkovitých (Caryophyllaceae). Jedná se

Koukol polní
(*Agrostemma githago* L.)
Foto Miroslav Skarka

Koukol polní

o jednoletou rostlinu, která vyrůstá do výšky 30-80cm. Má přímý stonek nahoře chudě vidličnatě větvený s jednoduchými vstřícnými listy bez palistů. Čárkovité listy jsou na bázi srostlé, přitiskle dlouze chlupaté, trojžilné s vyniklým prostředním nervem. Oboupohlavné pravidelné květy vyrůstají jednotlivě na koncích v chudokvětých volných vidlanech. Korunní lístky jsou na konci obvejčité nebo tupě vykrojené, bez pakorunky a kratší než kališní cípy. Celkově působí rostlina velmi elegantním dojmem. Barva květů se mění od kalně purpurové až po fialově červenou, velmi vzácně mohou být i bílé. Květ se neuzavírá ani na noc, ani při deštivém počasí. Plodem je tvrdá, suchá, podlouhlá až podlouhle vejčitá jednopouzdrá tobolka, která se ve zralosti na vrcholku otevírá zpravidla pěti dvojítymi zuby. Poměrně velká (3-3,5 mm) černohnědě až černě zbarvená semena jsou ledvinitého tvaru s hrbolky na povrchu. V plné kráse lze koukol spatřit od června do října na polích, původně na polích v obilí.

Přestože je tato bylina prakticky nezaměnitelná a doba kvetení je dosti dlouhá, jen málokdo viděl v současné době koukol polní v květu. Díky dokonalému čištění osiva a způsobu obhospodařování pozemků nedává naše „vyspělé zemědělství“ tomuto druhu vůbec žádnou šanci na přežití. V současnosti ze všech polí a záhumenků prakticky vyhynul a lze jej nalézt jen zcela výjimečně a na druhotných stanovištích, především na rumišťích a zanedbaných plochách v okolí bývalých zemědělských usedlostí, spíše však jen v botanických zahradách v kultuře. Tento žalostný stav se netýká jen Těšínska ale platí pro celou Českou republiku a druh je proto zařazen do Červené knihy v kategorii rostlin C1-kriticky ohrožené druhy. V minulosti se vyskytoval hojně a naprosto obecně jako polní plevel především v obilí (ozimy i jařiny), méně často také v kulturách lnu a ve směskách. K druhu půdy je indiferentní a byl proto rozšířen po celém území od nížin do hor (v Alpách až do výšek okolo 2000 m), všude tam, kde se pěstovalo obilí.

Zajímavý je původ koukolu. Jako obilný plevel je znám již z neolitu. Jeho předchůdcem je pravděpodobně předoasijský stepní druh *Agrostemma gracile* Boiss., který pronikl do obilných polí a vlivem specifických podmínek a s postupem obilných kultur směrem od východu k západu se postupně vyvinul v dnešní koukol polní. Celkové rozšíření pak zahrnuje celou Evropu (ještě ve Skandinávii), dále od Malé Asie přes Irán, západní oblasti střední Asie a celou Sibiř až na Dálný východ a samozřejmě celé Středomoří. S obilím byl zavlečen také do Severní Ameriky (1879), jižní Afriky, Austrálie a na Nový Zéland a lze tedy koukol polní označit jako archeofyt téměř kosmopolitní.

Dále je nutno připomenout, že koukol je jedovatou rostlinou, zvláště její semena. Nedomalým čištěním obilí se v minulosti nedala semena koukolu z obilí odstranit a přecházela tak s moukou do chleba nebo po upražení do kávy, kde jsou rovněž zdraví škodlivá. Obsahují především saponiny a byly popsány otravy u domácích zvířat i u lidí. Ačkoliv se již v lidovém léčení koukol dávno nepoužívá (dříve jako diuretikum) i dnes je to vzhledem k obsahovým látkám druh farmaceuticky zajímavý.

Ke koukolu se vztahují také různá přísloví. Z nich nejznámější „Všude koukol mezi pře-

níci“, vyskytující se již v textu bible, ukazuje nejen na prastaré rozšíření a známost koukolu, nýbrž má také význam přenesený, že totiž mezi dobrými lidmi na světě jsou i ti zlí.

Vzestup a pád koukolu polního souvisel vždy se způsobem hospodaření člověka. Těžko lze dnes očekávat, že se „výrobci potravin“ ustrnou nad nějakým plevem a změni na polích způsob hospodaření. Koukol je však velmi dekorativní bylinou. Snad proto bude mít štěstí a přežije někde na venkovské zahrádce u jedněch lidí jen tak, pro potěchu oka, u jiných navíc i proto, že vymizení koukolu chápou také jako ztrátu části kulturní historie člověka.

Doc. RNDr. Radim Prokop, CSc. osmdesátiletý

- skutečnost nebo klam?

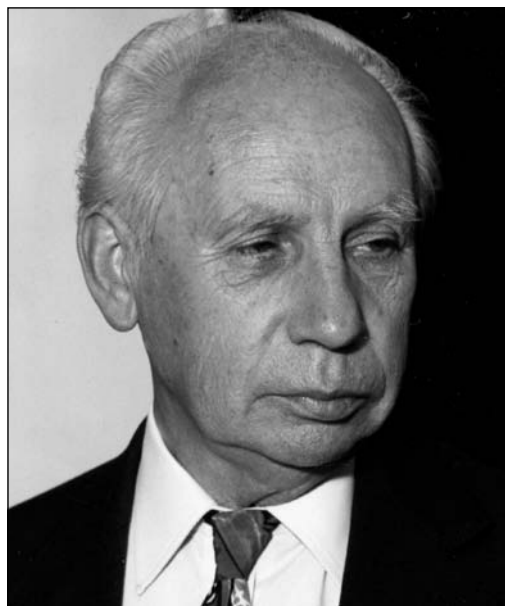
Miroslav Havrlant

Před pěti lety jsme bilancovali život a význam Radima Prokopa v oblasti vzdělávání, vědy a potřeb společnosti v období, kdy dosáhl tří čtvrtin století svého života. Úctyhodný výčet jeho aktivit a publikovaných výsledků z jeho výzkumných prací, vědeckých studií a účasti na mezinárodních akcích, konferencích apod. dokládá jeho pozici výraznou zvláště v tomto regionu. S uznáním za významný přínos jeho aktivit jsme mu tehdy poděkovali a do dalších let popřáli, jak se při takových jubilejních výročí děje, mnoho úspěchů.

Jeho podrobné curriculum vitae bylo tehdy v uvedených souvislostech publikováno ve Slezském sborníku (3/99, Opava 2001).

Skoro se nechce věřit, že u příležitosti „třičtvrtěstoletí“ Radim Prokop svou práci nejen nekončil, tu by ostatně nikdo z těch, kteří jej dobře znají ani neuvěřil, ale snad ještě zintenzivnil. Zatímco léta se mu připisovala, jeho aktivity se dokonce rozšiřovaly, jako by mu narostla nová tvůrčí křídla. Jeho profesní elán i v důchodovém věku má neustále své místo v intelektuálním dění současné společnosti v našem kraji.

Široké odborné spektrum - doc. Prokop je známý jako geograf, historik, demograf - mu dalo možnost postihovat dění v regionu Těšínska i širšího Ostravska, ale nejen to. Rozsáhlá mezinárodní spolupráce s institucemi i osobními kolegy v Polsku a na Slovensku, mu umožnila nalézání cest a možností k úvahám a bádání o plánech regionálního rozvoje v příhraničních oblastech nově vzniklých tzv. euroregionů - především ovšem zase Beskyd a Těšínského Slezska a Silesia. V jejich rámci sleduje problematiku

Radim Prokop

integrace v Česku žijících Slováků, či hodnocení česko - polských vztahů na Těšínsku. Široká oborová struktura Prokopových zájmů i široké osobní kontakty jsou využívány v autorských kolektivních při tvorbě literatury encyklopedického charakteru - biografií a pod. Jeho aktivity jsou navíc podporovány i vyvolávány oficiálními vědecko - výzkumnými institucemi. Přes seniorský však je stále kmenovým pracovníkem Slezského ústavu SZM v Opavě s aktivní účastí na vědeckých studiích nezřídka podporovaných finančními zdroji přidělovanými Grantovou agenturou ČR.

Výjimečné postavení zaujímá doc. Prokop ve „svém“ městě Havířově. Působí zde trvale od jeho založení a aktivně s ním „žije“ svými vědeckými studiemi, publikováním prací

o vývoji, zvláštnostech a pojetí dosud mladého města budovaného teprve několik desetiletí, ovlivněného počátečnou nejasností koncepce sídelního rozvoje celé ostravské průmyslové aglomerace, změnami souvisejícími s rozvojem i problémy průmyslu mimo území města ale také rostoucími požadavky ze strany měnící se společnosti a jejich potřeb. Od vyhlášení Havířova městem uplynulo v minulém roce 50 let, Každé pětiletí rozvoje města a změn publikuje Radim Prokop v monografiích, ta loňská po padesáti letech (ale nejen ta samotná) mu přinesla

i uznání pro něj z nejcennějších. Na slavnostním shromáždění k tomuto výročí byl poctěn cenou města Havířova. a v letošním roce i plným právem uveden v Kalendáriu regionálních osobností vydaném Městskou knihovnou v Havířově.

Radíme, k Tvému významnému jubileu Ti blahopřejeme, a děkujeme (i za Havířováky) i za reprezentaci našeho společného bývalého pracoviště

Kéž Ti ještě dlouho vydrží snaha o pokračující spolupřímokomunikaci a Tvá úspěšná tvůrčí aktivita.

Úprava rukopisu pro časopis Těšínsko

Redakce časopisu Těšínsko přijímá k publikaci články zpracované textovými editory v rozsahu 2 až 16 stran normalizovaného strojopisu, tj. 1800 znaků i s mezerami na 1 straně strojopisu.

Příspěvky se přijímají také v elektronické formě některého z aktuálních formátů Word jako textové soubory obsahující normalizovaný strojopis (bez vložených obrázků a zalomených sloupců).

Data můžete posílat prostřednictvím sítě Internet, ale současně je nezbytné předat nebo zaslat poštou příspěvek souběžně i v tištěné formě. Nevyžádané rukopisy a diskety se nevracejí.

PŘI PSÁNÍ TEXTU JE NUTNÉ RESPEKTOVAT NÁSLEDUJÍCÍ PRAVIDLA:

- Klávesu ENTER používejte pouze k oddělení odstavců, nikoli řádků.
- K odsazování prvního řádku odstavce nepoužívejte klávesu TAB, ani několik úhozů mezerou.
- Vyvarujte se zdvojených mezer.
- Text nijak složitě neformátujte, tzn. necentrujte titulky, neměňte velikost písma, vypněte dělení slov. Musí být vypnuty všechny funkce pro automatické odrážky a číslování, ohraničování, stínování, sloupce, mezery před odstavcem nebo za ním, dále funkce pro poznámky pod čarou, hypertextové a křížové odkazy, vkládání elektronických adres.
- Tabulky se přijímají výhradně ve formátu MS Excel nebo jako prostý text s tabulátorovým členěním.
- V žádném případě nekládejte do textu obrázky, dodejte je zvlášť uložené v nějakém grafickém souboru (EPS, JPG, TIFF, minimální rozlišení 250 dpi) nebo raději v klasické „papírové“ podobě.
- Součástí je poznámkový aparát umístěný až za vlastním textem, nikoliv umístěný poznámkový aparát pod čarou. V hlavním textu jsou poznámky označeny číslem (horním indexem) bez závorek. Písmo u poznámek na konci textu je výchozí - jako v hlavním textu, řádkování také, zarovnání je doleva, poznámky jsou číselně řazeny.
- Poznámka u knihy obsahuje: příjemní, jméno, název knihy, místo vydání s rokem vydání, číslo strany, na které je odkaz (vzor: Müller, Karel: Pečeti a znaky obcí českého Těšínska. Český Těšín 1997, s. 13 – 14.).
- Poznámka u časopisu obsahuje: příjmení, jméno, název článku, název časopisu, ročník časopisu, rok vydání, číslo časopisu a číslo strany, na které je odkaz. (vzor: Al Saheb, Jan: K počátkům farnosti na Borové. Těšínsko, 47, 2004, č. 2, s. 3.)

POUŽÍVEJTE POVINNÉ ARCHIVNÍ ZKRATKY VYCHÁZEJÍCÍ Z ÚŘEDNÍCH NÁZVŮ:

ZA = Zemský archiv v Opavě	SOA = Státní oblastní archiv (např. SOA v Třeboni)
MZA = Moravský zemský archiv v Brně	SOKA = Státní okresní archiv (např. SOKA Karviná)
NA = Národní archiv v Praze	

VZOR PRO POZNÁMKY:

- 1 Müller, Karel: Pečeti a znaky obcí českého Těšínska. Český Těšín 1997, s. 13 – 14.
- 2 Moravský zemský archiv v Brně, G 2 – Nová sbírka, sign. 696/8.
- 3 Tamtéž, sign. 696/8b.
- 4 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc (dále jen ACO), kniha č. 147, pag. 541-542, tamtéž, fond ÚRAS, inv. č. 8950, sign. E 14/8-1, č. k. 1140.
- 5 Winter, Eduard: Josefismus a jeho dějiny. Praha 1945, s. 134, srovnej: Zlámal, Bohumil: Příručka českých církevních dějin VIII. Praha 1971, s. 80, poznámka č. 2, Medek, Václav: Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982, s. 270, Melmuková, Eva: Patent zvaný toleranční. Praha 1999, s. 22, volněji také Kadlec, Jaroslav: Přehled českých církevních dějin. Praha 1991, s. 166.
- 6 Šopák, Pavel: Radnice ve Slezské Ostravě. Vlastivědné listy 21, 1995, č. 1, s. 20; Šerka, Josef: Historie výstavby Nové radnice v Moravské Ostravě. In: Ostrava 18. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, Ostrava 1997, s. 266.

VZOR PRO WWW DOKUMENTY:

Státní technická knihovna. Koordinační pracoviště pro PSH, Polytechnický strukturovaný heslář. [WWW dokument]
<http://olc2.feld.cvut.cz/psh/psh.html> (stav k 6. 11. 2000)

Muzea Těšínska se představují

Muzeum Beskidzkie im. Andrzeja Podzorskiego ve Visle
Pobočka Muzea Śląska Cieszyńskiego v Těšíně

Muzeum Beskidzkie ve Visle bylo otevřeno v srpnu 1964. Svou činností pokrývá území Istebné, Javořinky, Koňakova, Visly a Brenné, tj. obcí, jejichž obyvatelé patří do etnografické skupiny slezských horalů. Zakladatelem pracoviště byl Andrzej Podzorski, ředitel místní školy, badatel a příznivec horalské kultury. V roce 1954 se stal vedoucím muzejního výboru (Komitet Muzealny), jehož členy byli také Alojzy Horyl, Włodzimierz Gołkowski, Jan Pelar, Andrzej Konderla a Tomasz Mański. Díky obětavé práci výboru byla veřejnosti 22. července 1964 zpřístupněna první etnografická výstava. Tím bylo završeno několikileté období úsilí o vytvoření samostatného muzejního pracoviště na území Slezských Beskyd. Andrzej Podzorski se stal prvním ředitelem muzea, významnou finanční pomoc muzeu zajistila spisovatelka Maria Wardas, která instituci věnovala 10 tisíc polských zlotých. Významným mezníkem v historii muzea se stal rok 1968, kdy na místo ředitelky přišla z Těšína etnoložka Barbara Poloczkowa. Především její zásluhou došlo k věcnému uspořádání sbírek a zahájení vědecké, osvětové a metodické práce. Od 1. července 1975 se vedení pracoviště ujal Jan Krop, polonista, který zajistil generální rekonstrukci budovy a vytvořil tak základy nové muzejní expozice.

Beskydské muzeum ve Visle je umístěno v bývalém hostinci z 18. století, poblíž centra Visly. Tento patrový objekt má obdélníkový půdorys, který byl později doplněn přístavbami. Zdivo je z části z kamene, z části z cihel. Část stavení je podsklepena, sklepy mají kamenné valené klenby s lunetami. Budova má sedlovou střechu krytou dvojítm šindelem. I když se muzeum kromě etnografických věnuje i pořádání uměleckých a historických výstav, výstavní prostory se věnují zejména prezentaci etnografických sbírek. Stálá expozice umístěná ve třech místnostech dokumentuje hmotnou kulturu slezských horalů. První místnost je věnována salašnictví, zpracování vlny a lnu. Jsou zde také prezentovány obory horalských lidových řemesel jako je např. kovářství, bednářství a truhlářství. Ve druhé místnosti jsou vystaveny mužské a ženské horalské kroje a ukázky lidového umění z tohoto regionu. Třetí místnost je pojata jako rekonstrukce interiéru horalské jizby – tzv. „kurloku“, horalského jednoduchého domu, který dominoval v minulosti na řadě míst Těšínského Slezska.

Text a foto: Marian Dembiniok

Muzeum Beskidzkie im. Andrzeja Podzorskiego ve Visle

Pobočka Muzea Śląska Cieszyńskiego v Těšíně

P. Stellera 1, 43 - 460 Wisła, Polsko, tel. / fax: + 48 (33) 8552250

Otevírací doba: pondělí: zavřeno, úterý, čtvrtek, pátek: 9.00 – 15.00, středa: 9.00 – 17.00, sobota, neděle: 10.00 – 14.00

BESKYDSKÁ STAVEBNÍ

akciová společnost Třinec

Firma BESKYDSKÁ STAVEBNÍ, a.s.
se zabývá realizací pozemních staveb v moravskoslezském regionu.
Typickými stavbami jsou novostavby, rekonstrukce,
nástavby a vestavby pozemních objektů.

BESKYDSKÁ STAVEBNÍ, a.s. realizovala druhou etapu
výstavby Archeoparku v Chotěbuzi-Podoboře.
Tento projekt byl postaven za finanční podpory EU.

Základní údaje společnosti BESKYDSKÁ STAVEBNÍ, A.S.

Obchodní jméno:	Beskydská stavební, a.s.
Sídlo společnosti:	Třinec, Frýdecká 225, PSČ 739 61
IČO:	45193509
DIČ:	CZ45193509
Adresa:	Frýdecká 225, 739 61 Třinec
Telefon:	558 325 141 - ústředna
Ředitel společnosti:	Ing. Jiří Dohnal
Telefon:	558 325 160
Fax:	558 325 141
E-mail:	info@bstav.cz

